

BERICHTEN VAN HET
NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

1940-50

n° 26 / 1995

BERICHTEN VAN HET
NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

70-50

'30-'50

*Berichtenblad
van het Navorsings- en
Studiecentrum voor de
Geschiedenis van de
Tweede Wereldoorlog*

*Résidence Palace - Blok E
Wetstraat 155 - Bus 2
B - 1040 Brussel
Tel. 02/287.48.11
Fax 02/287.47.10*

*Openingsuren
Maandag t.e.m. vrijdag
9-12 en 13-17 u.*

*Redactie
Wim Meyers*

*Vormgeving
Anne Bernard*

*Tekstverwerking
Nicole Meganck*

*Druk en afwerking
André Flamée*

*Verantwoordelijke uitgever
J. Gotovitch
Rue H. Maubel, 52
1190 Bruxelles*

Inhoud 2

Woord vooraf 3

De schatkamer

De raadpleegbaarheid van onze collecties 5

De archieven van Moskou 8

«*Jours de Guerre*» 12

De bibliotheekaanwinsten doorgelicht 14

De fototheek 23

Uit het buitenland

Amsterdam: *Memory and the 2d World War* 24

Montreal: De wereldbeurs van de geschiedenis 26

Dossier

Hiroshima 50 jaar later 29

Hiroshima in de VS 31

Hiroshima in Japan 35

Wij stellen voor

Het *Institut d'Histoire du Temps Présent* 39

Ons colloquium «Maatschappij, cultuur en mentaliteiten. De impact van de Tweede Wereldoorlog in België» was een succes. Vier en een halve dag lang debatteerden bij de 100 «deelnemers» (referaathouders, verslaggevers, «vragenstellers») voor een aandachtig publiek, 60 tot 150 toehoorders naargelang de dagen.

Een van de eerste lessen die kunnen getrokken worden is zeker de «vraag naar geschiedenis», die we opvingen van de collegae van andere disciplines : pedagogen, kunsthistorici, stedenbouwkundigen en architecten, literatuurhistorici. De confrontatie was vooreerst een ontmoeting, een wederzijdse perspectiefvolle ontdekking, die aantoonde dat cultuurgeschiedenis, geschiedenis van de hedendaagse mentaliteiten nog onontgonnen terrein zijn in België. Dat opent een onmetelijk werkterrein waartoe dergelijke manifestaties de mogelijkheid bieden, al was het alleen maar reeds door de ontmoeting met wetenschapslui die meestal in parallelle wereldjes leven.

Het colloquium liet toe in alle domeinen het gewicht te meten van de jaren van het interbellum, de betrekkelijkheid van veranderingen, maar tevens de ambiguïteit van termen die we zo dikwijls gebruiken als «restauratie», «continuïteit» en «discontinuïteit». Hierover hoorden wij enkele essentiële bedenkingen. De rijke oogst aan bijeengebrachte studies zal aanleiding geven tot verschillende publicaties omheen de belangrijkste thema's : nationalisme, cultuur, onderwijs.

*Een andere les uit deze dagen is de noodzaak de oorlog te situeren in een veel ruimer geheel om er de werkelijke impact op onze samenleving van te kunnen begrijpen. Dat is ook de zin van de oproep vervat in de openingstoespraak van de Minister van Wetenschapsbeleid **Yvan Ylief** die ons aanspoort na te denken over een nieuwe omschrijving van het onderzoeksveld van het Centrum, waarvan hij het voortbestaan wenst te verzekeren.*

Een eerste stap in die richting zal in 1996 gezet worden door de omvorming van onze Cahiers-Bijdragen tot een tijdschrift met een bredere blik op de eigentijdse geschiedenis, dat tevens, door de samenstelling van een sterk uitgebreide redactie, de wetenschappelijke banden die zo dynamisch met al onze universiteiten aangeknoopt zijn weerspiegelt.

*Het komt er inderdaad op aan de kans en de rijke mogelijkheden van ons sta-
tuut als federale onderzoeksinstelling te benutten om naar best vermogen de geschied-
schrijving, en derhalve het publiek, te dienen.*

José Gotovitch
Directeur

Affiches van oorlogsfilms werden tijdens het colloquium tentoongesteld.

De raadpleegbaarheid van de archiefbestanden van het Centrum

Het Auditoraat-Generaal, de Staatsveiligheid en het Algemeen Rijksarchief (A.R.A.) gaven ons onlangs archieven in bewaring i.v.m. de collaboratie, maar vooral i.v.m. Belgische officiële instellingen die bestonden tussen 1939 en 1950. Anders dan vroeger, bewaart het Centrum nu dus belangrijke officiële archieven.

Anderzijds is de aankooppolitiek van microfilms en fotocopies van buitenlandse archieven verdergezet, maar ook van copies die (anders dan bv. de collectie van de *German Records Microfilms at Alexandria*) niet door het publiek kunnen gekocht worden.

Tenslotte zijn de gevoeligheden - en de wetgeving - i.v.m. de privacy veranderd. Hoe is het in dat kader gesteld met de raadpleegbaarheid van onze archiefbestanden ?

De principes waarvan het A.R.A. terzake uitgaat en de wensen van de historici in de zin van een zo «open» mogelijk archief, vormen een leidraad voor onze politiek terzake. Heel in het algemeen vermeldt het leeszaalreglement (§ 16): «Onafgezien van de wettelijke bepalingen en de regels i.v.m. specifieke bestanden, mogen deze bestanden slechts gebruikt worden nadat

men zich ervan verzekerd heeft dat nog levende personen of hun erfgenamen niet in hun belangen geschaad worden».

Maar wat zijn deze «regels i.v.m. specifieke bestanden» ?

- archief van privé-personen is raadpleegbaar behalve als een contract met de schenker iets anders voorziet;
- de archieven van officiële instellingen zijn ofwel raadpleegbaar (zelfs als ze jonger dan 50 jaar zijn), ofwel onderworpen aan een toelating door de Directie van het Centrum en/of de Rijkarchivaris, ofwel gesloten;
- de copies van buitenlandse archieven zijn ofwel raadpleegbaar, ofwel onderworpen aan een toelating van de Directeur als ze de privacy in het gedrang zouden kunnen brengen;
- de andere bestanden zijn in principe zonder meer raadpleegbaar.

De algemene regel is in elk geval: raadpleegbaarheid zonder voorwaarden. In de praktijk zijn er enkel uitzonderingen voor sommige bestanden uit volgende fondsen:

-Fonds B, Belgische en officiële en privé-instellingen (soms copies). Het archief van de Onderzoekscommissie naar

het gedrag van ambtenaren tijdens de bezetting is gesloten.

-Fonds J, *Processen*, d.w.z. de *naoorlogse* processen (collaboratieprocessen) en Duitse processen *tijdens* de bezetting (vervolg van het verzet). Voor de Duitse processen geen raadplegingsvoorwaarden. Het **deelfonds, *Belgische processen***, bestaat vooral uit inbeschuldigingstellingen, vonnissen enz. en dus niet uit de echte procesdossiers. Vermits de namen van de veroordeelden gepubliceerd werden in de naoorlogse *Staatsbladen* en de pers de processen van dichtbij volgde, zijn voornoemde documenten raadpleegbaar. Daarentegen zijn de zgn. «registres de notices» met de namen van vermoedelijke collaborateurs slechts raadpleegbaar mits toelating. Dit geldt ook voor het grote bestand «Overtuigingsstukken» i.v.m. collaboratie met de vijand, afkomstig van het Auditoraat-Generaal en door het A.R.A. aan het Centrum in bewaring gegeven. Zoals afgesproken met het A.R.A. moeten de onderzoekers die de overtuigingsstukken willen consulteren, een aanvraag indienen en een individuele verantwoordelijkheidsverklaring ondertekenen voor het raadplegen van archief ouder dan 30 jaar. De toelating wordt verstrekt aan onderzoekers die wetenschappelijk bezig zijn (geconcretiseerd in wetenschappelijke publicaties, een universitaire promotor enz.).

-Fonds L, *Belgen te Londen*. Raadpleegbaar zonder voorwaarden, behalve de bestanden «Hoog Commissariaat voor 's Lands Veiligheid» en «Staatsveiligheid/Inlichtings- en Actiediensten». Het Hoog Commissariaat, opgericht in 1943, was tot in 1946 bevoegd voor de binnenlandse veiligheid. Dit archief betreft vooral de

bevrijdingsperiode en de binnenlandse situatie op dat moment, inbegrepen de repressie. Vermits het hier dikwijls om nog steeds delicate onderwerpen gaat, wordt raadpleging enkel toegestaan aan onderzoekers die wetenschappelijke titels kunnen doen gelden. De raadplegings-toelating geldt enkel voor de dossiers die het onderzoeksonderwerp in kwestie rechtstreeks aanbelangen. De andere uitzondering betreft het archief «Inlichtings- en Actiediensten». De Staatsveiligheid beschikte over een volumineus bestand m.b.t. de clandestiene inlichtingsdiensten en hun agenten. Dit bestand bestaat uit persoonlijke dossiers van de agenten, erkenningsdossiers, dossiers i.v.m. de organisatie van de netten enz. Vermits de inhoud van deze documenten vertrouwelijk is en een heel aantal personen nog in leven, zijn ze gesloten tot in 2015. De Minister van Justitie, de Algemeen Rijksarchivaris of de Directeur van het Centrum kunnen uitzonderlijk toestemming geven tot raadpleging. In elk geval mag niets gepubliceerd worden dat de privacy in het gedrang kan brengen.

-Fonds W bevat *verzamelingen* rond *bepaalde thema's* en *microfilms* van buitenlandse archieven die het Centrum regelmatig aankoopt. De publiek aankoopbare bestanden zijn uiteraard zonder vrees raadpleegbaar. Dat is niet het geval met onze jongste aanwinst uit de Russische archieven (zie elders in dit blad). Gezien het vertrouwelijk karakter ervan, vooral m.b.t. het *Waffen SS*-materiaal dat duizenden namen van militaire collaborateurs bevat, is dit slechts toegankelijk na een gemotiveerde aanvraag met een wetenschappelijk karakter, ongeacht de eerbiediging van de wetten en regels i.v.m. de bescherming van de privacy.

Deze documenten zijn ook toegankelijk voor de directe afstammelingen van in de documenten genoemde personen.

Wijzen wij er tot slot nog eens op dat behalve de gesignaleerde uitzonderingen alle bestanden van het Centrum in principe raadpleegbaar zijn vanaf het ogenblik dat er een (summiere) lijst van bestaat. Het is dus niet nodig op de klassieke inventaris te wachten.

Nog een laatste woordje over het fotokopiëren en publiceren van archiefbestanden. Het leeszaalreglement vermeldt :

§ 14 «Fotokopies van boeken of archiefdocumenten kunnen slechts voor privédoeleinden worden gebruikt. De reproductie van deze fotokopies, onder welke vorm dan ook (boek, film, enz.), vereist een voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de directie van het Centrum».

§ 15 «Het fotokopiëren van het geheel van een archiefbestand (of bestanddeel) is niet toegelaten».

§ 17 «Voor de publikatie van documentreeksen afkomstig uit de archiefbestanden van het Centrum is een voorafgaandelijke toestemming van de directie van het Centrum vereist».

Dirk Martin

De Vrienden van het Centrum

Op 24 oktober 1994 vroegen wij zoveel mogelijk «verbroederings» zo vriendelijk te willen zijn in hun nieuwsbrieven volgende aankondiging te plaatsen: «De VZW 'De Vrienden van het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog' organiseert een grote wedstrijd».

De bedoeling was zoveel mogelijk handschriften, niet-geromanceerde verhalen en gedenkschriften van hen die de Tweede Wereldoorlog beleefd hadden te verzamelen. Onze oproep kende succes. 81 teksten werden afgeleverd, van meestal uitstekende kwaliteit.

De proclamatie van de 6 beste teksten, *ex aequo* gekozen door een leescommissie, gebeurde op 24 oktober 1995. De winnaars zijn in alfabetische volgorde:

- * J. Desert, *Olga ou ma mauvaise conscience.*
- * A. Dury, *Neufs jours sur un radeau.*
- * A. Goffart, *Souvenirs et menus propos d'un simple Bruxellois?*
- * G. Hénaut, *Thulin, mai 1940.*
- * R.C. Spilhoorn, *Mijn wedervaren als zeeman gedurende de oorlog.*
- * T. Silberberg, *La nuit la plus longue.*

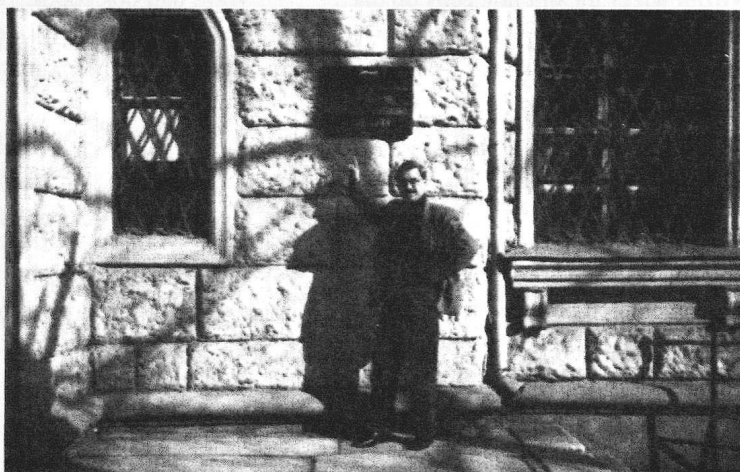
De 81 manuscripten kunnen in de leeszaal geraadpleegd worden. De zes winnende manuscripten zullen binnenkort door het Centrum uitgegeven worden.

Isabelle Ponteville

De archieven van Moskou

Na een lange voorgeschiedenis trokken ondergetekende en Patrick Nefors, tijdelijk onderzoeker, in april 1994 naar Moskou om in concreto de Duitse bestanden m.b.t. België berustend in het *ex-Bijzonder*

Archief, te onderzoeken en een fotocopiëcampagne te starten.

Het «geheim» archief in Moskou...

Sinds kort berusten nu duizenden copies uit het *Bijzonder Archief* in onze instelling. Een overzichtslijst ervan is reeds klaar. Eerlang zal hier trouwens ook een geïnformatiseerde fichier beschikbaar zijn van de Belgische krijgsgevangenen (hoofdzakelijk militaire collaborateurs) die na 1945 in Sovjetkampen zaten of er transiteerden.

Welke bestanden werden gefotocopieerd ?

A. Duitse burgerlijke instanties

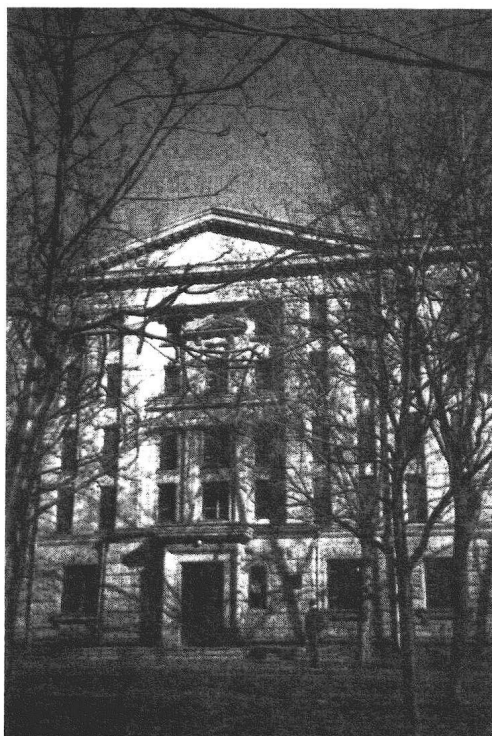
Eerst en vooral gaat het om **Duitse gerechtelijke bestanden** die meestal de - dikwijls vergeten - Belgische spionage in Duitsland tijdens het interbellum tot en met 1940 betreffen.

Een tweede geheel bevat delen van het archief van het *Reichssicherheitshaupt-*

amt van Himmler en sommige Gestapo-bestanden. Alhoewel uiteenlopend van aard, valt de nadruk hier op de vooroorlogse politieke nazi-spionage naar Duitse emigranten en hun «landverraderlijke» activiteiten en naar de Belgische binnenlandse toestand (teruggaande tot 1920). De bezettingsperiode zelf is veel minder goed vertegenwoordigd: Vlamingen voor *Werwolf*-opdrachten in '44, arbeiders in Duitsland, gezondheidstoestand en voedselbevoorrading, oprollen van Belgische militaire inlichtingsdienst in '40.

Er is een veel rijkere oogst aan **economische dossiers**, vooral van het *Reichswirtschaftsministerium* en in mindere mate van het *Vierjahresplan*. Ze geven interessante informatie over de ganse Belgische economie tijdens de bezetting, in het bijzonder over het probleem van de voedselbevoorrading, over enkele industrietakken zoals non-ferro en chemie, en

over de Belgische bankwereld en de oprichting van de Emissiebank.

In dit gebouw bevinden zich de collecties van het «Centr Chranenija» (ex-Osoby).

Een vierde fonds betreft **Duitse burgerlijke en militaire onderzoeksinstellingen en archieven**. Het gaat hier om de jacht op Belgische officiële (militaire) documenten in 1940, maar ook om de controle op de Belgische krijgsgevangenenpost. Vooral echter is met deze bestanden een collectie-Robert Oszwald samen te stellen. Deze Duitse historicus en archivaris (1883-1945) was een van de ontwerpers van de *Flamenpolitik* van de eerste wereldoorlog. In het interbellum (*Propagandaministerium* en *Abwehr*) en tijdens WO II (*Reichskommissar Nederland* en *SS-Hauptamt*) bleef hij verder werken aan Vlaams-Duitse contacten.

Tenslotte werden nog enkele dossiers gecopieerd van *Innenministerium*, *Propagandaministerium* (o.a. muziek in Vlaanderen), *Reichskommissar für Öffentliche Ordnung* (Belgische spionage in Duitsland tot 1930) en *Verwaltung Okkupierte Gebiete* (Vlaams-nationale organisaties).

B. Waffen-SS : Dienststelle Fürsorgeoffizier Flandern und Wallonien

Deze *Dienststelle* van het *Fürsorge und Versorgungsamt der Waffen-SS "Ausland"*, ressorterend onder het *Hauptfürsorge und Versorgungsamt* van het *Rasse und Siedlungshauptamt*, had als taak het verstrekken van allerlei financiële en materiële hulp aan Vlaamse en Waalse *Waffen-SS*-vrijwilligers en hun families.

Dit archief bevat o.a. maandelijks *Tätigkeitsberichte* van de *Dienststelle*, correspondentie ten gronde over de werving voor het oostfront en de uitvoeringsmodaliteiten ervan, maar vooral lijsten met duizenden namen (met geboortedatum, woonplaats en meer dan eens beroep en partijlidmaatschap) van *Waffen-SS*-vrijwilligers en hun families, maar ook van Belgische *DRK*-zusters, *Kriegsmarine*-vrijwilligers, Vlamingen in *Fliegerhorst-Wachen*, *Hilfsfeldgendarmen* enz. Het gaat daarbij om transportlijsten, lijsten van gesneuvelden, vaandelvluchtigen en dieven, lijsten met betalingen enz.

Het hoeft geen betoog dat deze ± 3000 blz. documenten die beginnen in 1940 en lopen tot het bittere einde van Vlamingen en Walen in Duitsland in 1945 de studie

van de militaire collaboratie een bijkomende impuls kunnen geven.

C. Niet-Duitse instanties

In de Duitse bestanden werd ook nog het archief teruggevonden van de Belgische afdeling van de vooroorlogse *Sozialistische Jugendinternationale*. Ook dit is hier nu in copie aanwezig.

Wij maakten tenslotte van de gelegenheid gebruik om de zgn. **Franse afdeling** op documenten over België te checken. Specifiek werd het zeer belangrijke archief onderzocht van de Franse militaire inlichtingendienst, het *Deuxième Bureau de l'Etat-major de l'Armée* (in oorlogstijd het *Cinquième Bureau*), voornamelijk uit het interbellum, maar voortgezet onder Vichy (1920 - 1942).

Deze ongemeen boeiende dossiers laten op de eerste plaats toe de activiteit van Duitse spionnen in België en hun Belgische handlangers te volgen. Daarnaast zijn er kleinere maar daarom niet minder interessante dossiers over de Belgische

inlichtingendiensten en hun relatie met hun Franse en Britse tegenhangers, over Italiaanse en Britse agenten, Belgische hulp aan republikeins Spanje,... en over de algemene (politieke) toestand in België vóór en tijdens de oorlog (tot 1942). Een aantal dossiers behandelen tenslotte het embryo van Belgische inlichtingsdiensten en ontsnappingslijnen in Frankrijk na 1940.

Mits een met redenen omklede aanvraag tot wetenschappelijke raadpleging en mits inachtneming van de wetgeving en reglementeringen ivm de privacy, meer in het bijzonder wat het bestand *Waffen-SS* betreft, is dit nieuwe, originele materiaal vanaf nu beschikbaar voor onderzoekers.

D. Andere aanwinsten

Naast deze quasi sensationele aanwinst die in de media veel weerklank kreeg, werden ook verschillende andere bestanden nieuw ingeschreven.

Noemen wij:

- Documenten R.P. M. Claeys-Bouüaert m.b.t repressie en interventies voor incivieken, 1947-53 (6 omslagen / PC 28).
- Commissariaat-Generaal voor 's Lands Wederopbouw. Dienst van Voorlichting. Persbulletins, 1940-1944 (15 dozen / B 26/3).
- *Mouvement National Belge*, partieel (?) liquidatiearchief, 1945-1950 (2 dozen / 4R 8).
- Gemeente Moerzeke. Bevoorrading, ravitaillering en diverse administratieve documenten 1914-18 en 1940-1950 (5 str.m. / B 97).
- Documentatie en manuscripten Léon Papeleux m.b.t zijn publicaties, 1965-1985 (5 str.m. / PP 17).
- *Ligue des Droits de l'Homme*, deelarchief *Ligue* en *Commission de l'Enseignement LDH*, 1970-1990 (5 dozen / Z 15).
- Auditoraat generaal. Algemene documentatie (restmateriaal), 1940-1944 (5 str.m. / JB 64).
- Id. Centrale documentatiedienst: documenten en verslagen («documenten Jans»), 1945-1950 (1 str.m. / JB 65).
- Documenten Leopold Ros m.b.t CNPPA/NCPGR en koningskwesie, 1950-1951 (1 doos / PR 23).

- Dossier VNV-leiding (J. Timmermans ?) over bevorderingen magistratuur, 1940-1944 (1 classeur / C 2 nr. 680).
- *Ministère de l'Intérieur. Administration des Services de Contrôle, prov. de Namur*, 1940-1944 (5 dozen / 2 B 28).
- V.A.V.V. Hoofdkwartier. Dienst voor Algemeene Opleiding. Richtlijnen voor opvoeding en vorming in de Arbeidskampen (syllabussen), s.d. (1941-1944) (1 doos / B 35).
- Documenten gen. F. Burniaux, hoofdzakelijk i.v.m. Belgische luchtmacht in Afrika (Congo, Z. Afrika), 1920-1985 (4 dozen / PB 26).
- Documenten Clersy: gemeentebestuur Courcelles, 1940-1944 (3 omslagen / PC 13).
- Documenten J. Triffet i.v.m. syndikaal verzet Centre, 1940-1945 (2 dossiers / PT 11).
- Belgisch Rood Kruis / *Croix-Rouge de Belgique*. Lijsten van gesneuvelde militairen en burgers / *Listes de militaires/civils décédés*, 1940 (2 omslagen / B 20/5).
- Albums i.v.m. rexistische heldenfeiten (*Annales d'Empire*), 1942 (2 vol. / C 11 suppl/7).

Uiteraard zijn deze aanwinsten (lopende tot medio 1995) vanaf nu consulteerbaar in de leeszaal.

Dirk Martin

N.B.: Wie zelf naar Moskou wil, kan contact opnemen met het *Centr Chranenija (Center for the Preservation of Historico-documentary Collections)*, Vyborskaja ul., 3, 125212 Moscow.

Een nieuwe collega

Sinds 1 juni 1995 maakt **Fabrice Maerten** (°Moeskroen, 20.2.1962) deel uit van de navorsersploeg, gekozen in vervanging van wijlen Alain Dantoing. Licentiaat geschiedenis aan de UCL in 1984, was hij van 1985 tot 1989 aspirant bij het NFWO, waarna hij als assistent verbonden was aan de *Unité d'Histoire contemporaine* van de UCL en aan de *Faculté de Droit* en de *Faculté des Sciences économiques, sociales et politiques* van de *Facultés universitaires Saint-Louis*. Hij legt de laatste hand aan zijn doctoraat, o.l.v. van Prof. J. Lory (UCL), gewijd aan het psychologisch verzet in Henegouwen (mei 1940-september 1944). Over dat thema publiceerde hij herhaaldelijk en kwam hij tussen tijdens verschillende colloquia. Zijn aandacht gaat daarnaast naar het godsdienstig leven en de bevrijding in Waals-Brabant en naar de verwerking van mondelinge bronnen.

«*Jours de Guerre*»

Van TV-uitzending tot archief over de geschiedenis van België tijdens de tweede wereldoorlog

In het archief van het Centrum zal weldra de verzameling «*Jours de Guerre*» toegankelijk worden. Het gaat om het materiaal dat ontstond n.a.v. de gelijknamige TV-uitzendingen tussen 1989 en 1995 geproduceerd door de RTBF-Charleroi.

Deze maandelijkse uitzending wilde op zes jaar alle aspecten van de Belgische geschiedenis tijdens de tweede wereldoorlog aansnijden. Via een «humanistische» zienswijze op de geschiedenis werd vooral gewerkt met tijdsgetuigen, maar getoetst aan historisch-wetenschappelijk studiewerk. Na 75 uur uitzending was het resultaat een indrukwekkende documentatie in een honderdtal classeurs en fardes.

Dit materiaal is het resultaat van veel onderzoekswerk door de ploeg onderzoekers en journalisten van de uitzending tijdens het voorbereidend jaar en de zes jaar programmatie van de ambitieuze reeks. Het belangrijkste van de aan het Centrum geschonken documentatie betreft zeker de ± 500 interviews (met transcriptie) van tijdsgetuigen. Het gaat om een unieke totaal-aanpak van de periode d.m.v. orale geschiedenis. Vijf dossiers bevatten eveneens identificatie-steekkaarten van de meeste getuigen.

Daar komen meer dan 90 classeurs en fardes bij die bijna alle algemene en

thematische dossiers van de ploeg «Geschiedenis» van de reeks bevatten. In de voorbereidende dossiers vindt men de antwoorden op de oproep voor getuigenissen.

Elk thematisch dossier is duidelijk opgebouwd rond uittreksels van artikels, werken en gefotocopieerde archiefbestanden, handgeschreven nota's, lijsten van mogelijke getuigen, contacten met experts of iconografie. Deze dossiers werden gebruikt voor het opstellen van een honderdtal synthese-nota's.

De historici van de ploeg hebben een algemene chronologie - die voordien niet bestond - van de Belgische geschiedenis tijdens WOII opgesteld. Ook deze is in het Centrum raadpleegbaar. Het bestand bevat verder hopen brieven van kijkers die getuigenissen opstuurden of commentaar gaven.

Dankzij de «persdossiers» met de inhoud van elke uitzending en een samenvatting ervan, zal de complete video-collectie (VHS) van «*Jours de Guerre*» bewaard op het Centrum, volledig tot zijn recht komen.

Tenslotte bevat het bestand ander materiaal (banden en transcripties van de interviews), een dertigtal manuscripten en dagboeken en een veertigtal boeken.

Een inventaris van dit bestand (**archief-nummer W 30**) staat ter beschikking in de leeszaal van het Centrum. Deze bevat een algemene index met trefwoorden

zodat een gemakkelijke ontsluiting mogelijk is. De geïnteresseerde onderzoeker zal er zeker zijn gading in vinden.

Luis-Angel Bernardo y Garcia

DE PAARSE DRIEHOEK

Eind 1995 was in verschillende Belgische steden een tentoonstelling te zien over het lot van Jehovah's Getuigen onder het nationaal-socialistische regime, in Duitsland en in bezet gebied. **Een Getuigen-Verslag** is een van de meest overzichtelijke en voorbeeldige tentoonstellingen over (een bepaald aspect) van de nazi-kampen die ik in het voorbije jaar heb gezien. Niet overladen met tekst, met tot de verbeelding sprekende foto's en documenten die worden aangevuld door korte beschrijvingen van het lot van individuele slachtoffers. Daar bovenop komen nog video-getuigenissen van overlevenden en een gratis brochure. Opvallend voor buitenstaanders was de totale afwezigheid van enige poging tot ledenwerving op de tentoonstelling.

Het aandeel dat de Getuigen gehad hebben in de vroegtijdige waarschuwing voor de nazi-terreur wordt, vooral in de brochure, wat al te uitzonderlijk gemaakt. Naast Jehovah's Getuigen waren er ook anderen, communisten, sociaal-democraten en zelfs individuele katholieken en protestanten die al van bij het begin de alarmklok hebben geluid. In de brochure (**Een Getuigen-Verslag 1933-1945**) en een speciaal nummer van *Ontwaakt !* (22 augustus 1995) worden de Getuigen na de joden de grootste slachtoffers van het nazisme genoemd. Dat is volkomen onjuist. Joden en zigeuners werden intentioneel en massaal uitgeroeid, voor de Getuigen is daar gelukkig nooit sprake van geweest.

Gie van den Berghe

De bibliotheekaanwinsten van 1995 doorgelicht

1. Algemeen en verwerving

De bibliotheek van het Centrum telde eind september 1995 36.022 ingeschreven volumes, terwijl in totaal 48.200 bibliografische beschrijvingen werden aangemaakt (d.i. inclusief deelbeschrijvingen) voor boeken en brochures en 2.000 voor tijdschriften.

In 1994 werden 2.030 volumes verworven, terwijl in 1995 (tot op heden) 2.193 volumes werden ingeschreven; 536 daarvan betroffen recente werken gepubliceerd in 1994 en 1995. De overige volumes kwamen uit giften, uit ruil met wetenschappelijke instellingen of werden antiquarisch aangekocht. Veruit de belangrijkste verwerving voor de bibliotheek in 1995 was de aankoop in april van een verzamelaarscollectie uit Moerzeke.

Deze collectie bevat ca. 3.500 titels, waarvan ca. 2.250 de Eerste Wereldoorlog en het interbellum betreffen en ca. 1.250 de Tweede Wereldoorlog. De collectie bestrijkt alle onderwerpen die belangrijk zijn voor onze instelling en gaat veel verder dan het strikt militaire terrein. Politieke, sociale en economische thema's, bijvoorbeeld Vlaamse beweging en arbeidersbeweging, werden door de collectioneur systematisch gevolgd tot ongeveer 1970. Dit is een belangrijk gegeven want het NCWOII begon pas aan zijn collectievorming

op het einde van de jaren zestig. De collectie Moerzeke werd voor ca. 1/5 ingevoerd.

De aankooppolitiek was in 1994 hoofdzakelijk georiënteerd op de bevrijdingsherdenking, ook op het vlak van de lokale geschiedenis. Verder werden enkele thematische aandachtspunten geprivilegieerd. M.b.t. België werd een antiquarische recuperatie uitgevoerd op het vlak van de culturele geschiedenis jaren '30-'50 en werden alle actuele thema's die verwijzen naar die periode op de voet gevolgd (nationalisme, racisme, amnestie, negationisme, communisme, extreem-rechts, enz.). M.b.t. het buitenland hebben wij getracht verder te kijken dan onze Europese (oorlogs)neus lang was en waar mogelijk de collectie aangevuld met een mondiale kijk op het historisch gebeuren in de kernperiode van het NCWOII.

2. De aanwinsten van 1995

De meeste tendensen die wij in 1994 vaststelden (cf. «'30-'50», nr. 24, p. 21 e.v.) werden in 1995 bevestigd, zowel qua taal van de verworven werken als qua inhoud. De Franse werken blijven dominant, terwijl de Engelse werken sterk in belang toenemen ten koste van de Duits.

Bijgevoegde tabel geeft een overzicht van deze situatie.

Taal	Nieuw 1994	Nieuw 1995	Totaal 1995
Frans	39	44	43
Nederlands	20	24,5	28
Engels	29	24,5	15
Duits	10	5	12
Overige	2	2	2

Inhoudelijk valt op dat de verscheidenheid van landen die de bibliotheek bestrijkt in aanzienlijke mate is toegenomen. Zo bieden wij voortaan ook werken over b.v. Argentinië in de jaren dertig-vijftig en niet enkel over de relatie tussen België en Argentinië tijdens en na de oorlog. Nu kan er m.a.w. ook informatie verkregen worden over het peronisme, wat voorheen niet het geval was. Na België blijft, in dalende volgorde, de meeste aandacht gaan naar Frankrijk en Duitsland. Groot-Brittannië blijft dezelfde plaats houden, maar Nederland en vooral de Verenigde Staten zijn in 1995 duidelijk beter aan bod gekomen. Opvallend is dat de hedendaagse geschiedenis van de Aziatische landen meer en meer belangstelling krijgt.

Thematisch blijft de judeocide bijzonder goed vertegenwoordigd, hoewel minder dominerend dan in 1994. De trend die zich het sterkst doorzet is de belangstelling voor de culturele geschiedenis. In de tabel van de aanwinsten van 1995 kan dat worden afgelezen, niet alleen in de algemene werken, maar tevens in de naar geografische omschrijving opgedeelde monografieën. Vooral de Angelsaksische (en in tweede instantie Duitse) historici blijken een toonaangevende plaats in te

nemen in de culturele geschiedenis. Als voorbeeld hiervan hebben wij twee, om diverse redenen interessante, studies uitgekozen over uiteenlopende aspecten van de cultuurgeschiedenis: een *reader* over «Generaties in conflict» in Duitsland en een tentoonstellingscatalogus over de gevolgen van WOII op de cultuur van de Verenigde Staten.

De betekenis van de jeugd en de generatie-identiteit staan centraal in de *reader*, samengesteld door de Britse historicus Mark Roseman¹. In de sociaal-culturele geschiedenis groeit de laatste jaren de belangstelling voor andere vormende elementen van «*imagined communities*» (gemeenschappen van de verbeelding) dan het element klasse. Geslacht, religie, etniciteit, maar ook generatie komen op de voorgrond als haast gelijkwaardige identiteitsvormende factoren. De uitgave doorloopt de ganse moderne Duitse geschiedenis van het eind van de 18de eeuw tot de jaren zestig van deze eeuw en zoekt naar continuïteiten en breuklijnen in de jeugdrevoltes.

Het hoeft niet te verbazen dat dit boek veel plaats inruimt voor de periode na de Eerste Wereldoorlog en vooral voor het Derde Rijk. De vraag of het ideologisch

¹ Marc ROSEMAN (ed.), *Generations in conflict. Youth revolt and generation formation in Germany. (1770-1968)*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

sterk in het verlengde van de vorige generaties liggende jeugdprotest in Weimar-Duitsland leidde naar het nazisme, wordt in zijn algemeenheid negatief beantwoord. Wel trok de NSDAP uitgesproken veel jongeren tot zich, begeesterd door het nazi-radicalisme. De jeugd, zo schrijft Roseman, verzamelt in alle tijden meer energie, ambitie en frustratie dan ervaring, sociale banden en scepticisme.

In een zekere zin nog boeiender is de in verscheidene bijdragen behandelde vraag naar de invloed van het nationaal-socialisme op de jeugd in de jaren 1933-1945. Het nieuwe regime veranderde blijvend de relatie tussen de jeugd, de staat en de maatschappij, luidt de conclusie. De nazi's slaagden erin de jeugdbewegingen van hun onafhankelijkheid te beroven, terwijl ze tegelijkertijd van hun elan profiteerden. Er volgde een «gelijkschakeling» die alle, vooral proletarische, subculturen ontmantelde en omsmeedde tot een jeugd die geloofde in haar rol van avant-garde in de op racistische en nationalistische waarden gefundeerde nieuwe maatschappij.

Meer dan over welk ander standpunt ook zijn de medewerkers aan deze bundel het erover eens dat deze *Hitlerjugend*- en *Bund deutscher Mädel*-generatie een nieuwe «cohorte» vormt in de Duitse geschiedenis. Niet langer klasse, religie, regionale afkomst of geslacht bepaalden de jeugdervaringen van deze generatie, maar de nederlaag en de totale desoriëntatie in de periode daarna. Dit werd de jeugd van de stilte (over jeugd en verleden), die ieder ideaal diep bedolf

onder een dikke laag «nuchterheid» en «zakelijkheid». Bovenal was de familiale ontredde van deze generatie zo groot, haar verlangen naar de heropbouw van normale familiale banden zo intens, dat iedere jeugdrevolte tegen de ouderlijke autoriteit in de naoorlogse jaren geen kans kreeg. De nazi's creëerden een gedisciplineerde, flexibele generatie jongeren. Zij engageerde zich na 1949 in «a-politieke» sociale en economische activiteiten en slaagde erin het Duitse *Wirtschaftswunder* te realiseren. Een «macabere» band, zo schrijven de auteurs nog, tussen de nazi-jaren en de stabiliteit van de twee naoorlogse Duitse staten.

Al even belangrijk blijkt de lange termijn invloed van de Tweede Wereldoorlog in de Verenigde Staten te zijn geweest en dat is in Europa onder de sociale wetenschappers nooit echt doorgedrongen. Al te veel wordt ervan uitgegaan dat de impact van de oorlog alleen in het bezette Europa, zowel bij de uiteindelijke overwinnaars als bij de verliezers, groot is geweest. Wanneer men echter weet dat 14% van de Amerikaanse bevolking ingelijfd was in de strijdkrachten en de VSA 400.000 doden en 700.000 gewonden telden op het einde van de oorlog, dan zijn de blijvende gevolgen al gemakkelijker te begrijpen.

Toch was de maatschappelijk-culturele invloed op soms onverwachte terreinen nog veel breder, zo b.v. op de urbanisatie, de woningbouw en de architectuur. Dit thema verwerkte het *National Building Museum* in 1995 tot een tentoonstelling. De bijhorende catalogus onder redactie van Donald Albrecht werd uitgegeven

door het prestigieuze *Massachusetts Institute of Technology* ².

Nadat de VS in 1941 in de oorlog waren meegesleurd, verviervoudigde in een jaar tijd de woningcapaciteit van de legerkampen door de bouw van gestandaardiseerde barakken. Duizenden nieuwe bedrijven werden gebouwd, de productiecapaciteit steeg tussen 1940 en 1944 met 15 % per jaar. Tekorten op de arbeidsmarkt gaven aan zwarten en aan vrouwen de mogelijkheid om op terreinen van de arbeidsmarkt door te dringen die tot dan voor hen waren gesloten gebleven. Dit bracht ingrijpende culturele processen op gang.

Stijgende lonen en de daaraan gekoppelde toename van de welvaart maakten een einde aan de Grote Depressie. Het tekort aan consumptiegoederen tijdens de oorlogsjaren zorgde voor grote spaaroverschotten en tot het naoorlogs economisch mirakel. De Amerikanen verhuisden in groten getale naar de voorsteden, kregen er hun ideaal huis met modern comfort en hun shopping centra.

Nieuwe materialen en technieken, een functionele modernistische esthetiek en vooral de prefab-wonigbouw (een afgeleide van de legerbarakken) leidden tot een ingrijpende transformatie van het Amerikaanse landschap. Door de spectaculaire groei van de industrie aan de Westkust veranderde in de VS ook de regionale balans ten nadele van de oude

migratieregio's aan de Oostkust. Alleen al in Los Angeles steeg de bevolking tussen 1940 en 1944 met een half miljoen mensen.

Het Engels, de taal van de economie, verdrong op het internationale vlak het Frans. De atoombom consacreeerde de Verenigde Staten als nieuwe wereldmacht. De Amerikanen vochten in de Tweede Wereldoorlog voor het behoud van *the American way of life*. Niet lang daarna begon die aan een veroveringstocht in de rest van de wereld.

Voor wat het buitenland betreft blijft Frankrijk dus ook in 1995 de meeste belangstelling wegdragen. Ook daar zijn de culturele studies het meest populair. Pikken wij er één, belangrijke, uit : het onderzoek, in het spoor van Pierre Nora, uitgevoerd door Serge Barcellini en Annette Wieviorka naar de herinneringsmonumenten van de Tweede Wereldoorlog ³. Deze blijken niet, zoals vaak wordt gedacht, minder talrijk of minder origineel te zijn dan deze van de Grote Oorlog. De auteurs gingen op zoek naar de symboolwaarde van de herinnering en hoe die tot uiting kwam in de monumenten en standbeelden. Doorheen een aantal sleutelevenementen (de militaire campagnes, het verzet (de figuur van Jean Moulin), de vreemdelingen in Frankrijk, *France Libre* rond de Gaulle, de weggevoerde arbeiders en de politieke deportatie) bouwt het werk een inventaris op van de uiteenlopende visies over de periode

² Donald ALBRECHT (ed.), *World War II and the American Dream*, Washington, MIT, 1995.

³ Serge BARCELLINI & Annette WIEVIORKA, *Passant, souviens-toi ! Les lieux du souvenir de la Seconde Guerre mondiale en France*, Paris, Plon, 1995.

1940-'45 in de naoorlogse jaren. Een echte analyse van de betekenis van deze «beeldvormingen», en van de doorheen de tijd gelardeerde verschuivingen erin, blijft deze studie ons echter schuldig.

Een opvallend aspect van de geschiedenisproductie over Frankrijk is de inbreng van Engelstalige historici. In 1995 verschenen 12 van de 81 titels oorspronkelijk in het Engels. Geen enkele werd tot op heden in het Frans vertaald. Een ander werk dat wij niet onbesproken wilden laten, een doorlichting van de wijze waarop de Fransen zich aan de bezetting aanpasten, kwam van de Zwitserse historicus Philippe Burrin ⁴. Burrin tast zowat alle aspecten van de Franse maatschappij af, de politiek, maar ook de publieke opinie, de plastische kunsten, de literatuur, de wetenschappen. Met bijzondere aandacht zal men zijn hoofdstuk «*Sprechen Sie deutsch*», over de culturele aantrekkingskracht van het zegevierende nazi-Duitsland, lezen. Het deel over het *engagement* van de pétainistische notabelen, de collaborateurs van allerlei slag, de separatisten en de Nieuwe Orde-milities, is niet minder pakkend. Een aanrader dus voor wie na de recente «onthullingen» over het oorlogsverleden van François Mitterand een en ander in een juiste context wil plaatsen.

Ook voor andere landen zijn er enkele topics op te sommen, maar dit zou ons in het bestek van dit artikel te ver leiden. Signaleren wij uitzonderlijk nog de imposante Franco-biografie van de Britse historicus Paul Preston die met enige vertraging in onze bibliotheek is terecht gekomen ⁵.

3. België

Bij de Belgische aanwinsten staan de militaria vooraan en dit is ongetwijfeld mede een gevolg van vertraagde publikaties rond de 50ste verjaardag van de bevrijding. Kwalitatief was 1995 evenwel niet helemaal op het niveau van 1994. Toen waren er de werken van Martin Conway over Rex, van Bruno De Wever over het VNV en van Jan Velaers en Herman Van Goethem over Leopold III ⁶. Eveneens verscheen einde 1993, begin 1994 het eerste overzichtswerk van België tijdens de bezetting van Etienne Verhoeyen ⁷.

Dit jaar kunnen wij daar de publikatie van twee doctorale proefschriften tegenover stellen : de Emile Vandervelde-biografie van Janet Polasky en de Albert-biografie van Laurence van Ypersele. Daarnaast verscheen de *reader*, samengesteld door Luc Huyse en Kris Hoflack, *De democratie heruitgevonden*

⁴ Philippe BURRIN, *La France à l'heure allemande, 1940-1944*, Paris, Le Seuil, 1995.

⁵ Paul PRESTON, *Franco. A biography*, London, Harper & Collins, 1993.

⁶ Martin CONWAY, *Collaboration in Belgium. Léon Degrelle and the Rexist Movement, 1940-1944*, New Haven, London, 1994. - Bruno DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV, 1933-1945*, Tielt/Gent, Lannoo/Perspectief Uitgaven, 1993. - Jan VELAERS & Herman VAN GOETHEM, *Leopold III. De koning, het land, de oorlog*, Tielt, Lannoo, 1994.

⁷ Etienne VERHOEYEN, *La Belgique occupée. De l'an 40 à la Libération*, Bruxelles, De Boeck-Wesmael, 1994 (Traduction de *België bezet, 1940-1944. Een synthese*, Brussel, BRTN-Uitgaven, 1993).

over het naoorlogse België⁸. Het boek stelt vooral vragen rond de betekenis van de na 1945-periode in het kader van een politicologische lange-termijn visie op de Belgische maatschappij en het Belgisch staatsapparaat. Op de valreep vernamen wij het verschijnen van de teksten van het VUB-colloquium over het Sociaal Pact (december 1994)⁹. Wij hadden voor het afsluiten van deze tekst niet meer de gelegenheid dit boek door te nemen, maar willen het nu toch reeds signaleren als een belangrijke bijdrage aan de Belgische sociale geschiedenis.

Verder was kwantitatief, net zoals elders, de cultuurgeschiedenis in de Belgische historiografie prominent aanwezig. Ook de lokale geschiedenis viel zeker niet te verwaarlozen. Op dit vlak signaleren wij drie uitstekende monografieën: Jean-Marie Triffaux over Aarlen, Piet De Zaeger over Lier en Frank Seberechts over Wommelgem¹⁰.

De studie van Polasky over de *patron* van de Belgische Werkliedenpartij, Emile Vandervelde, verscheen tegelijkertijd in het Engels en het Frans¹¹. Deze studie kon ons evenwel slechts matig enthousiasmeren. Het werd een één-dimensionele «klassieke» politieke biografie. In de Engelse versie biedt ze ongetwijfeld interessante informatie voor

het buitenland (waar de Belgische geschiedenis nauwelijks gekend is), maar wie vertrouwd is met de geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging leert niets fundamenteel nieuw, over Vandervelde of over het Belgisch socialisme in de 19de en 20ste eeuw. Polasky bekijkt de geschiedenis «van boven af» en betreft het persoonlijke leven van haar protagonist slechts bij het verhaal waar het *the European path of social democracy* heeft beïnvloed. De sociale en culturele context, zo belangrijk om de successen, maar ook het falen, van de Belgische arbeidersbeweging te verklaren, blijft bij Polasky steeds in de marge. Het antikatholicisme van de «liberale» vrijmetselaar Vandervelde, het onbegrip voor de nationale kwestie van de Franstalige Brusselaar Vandervelde, maar ook het dubbelzinnige in de relatie tot de «subversieve» socialistische massa's van de «kleinburger» Vandervelde, worden nauwelijks uitgediept. De recente studies van Gita Deneckere over de evolutie van het populair protest in België en van Guy Vanschoenbeek over de sociaal-culturele voedingsbodem van het Gentse socialisme, hebben o.i. andere en betere mijlpalen uitgezet voor de geschiedenis van de Belgische arbeidersbeweging in de toekomst.

Het boek van Laurence van Ypersele over de «mythe» van Albert I is van een ander

⁸ Luc HUYSE & Kris HOFACK, *De democratie heruitgevonden. Oud en nieuw in politiek België, 1944-1950*, Leuven, Van Halewyck, 1995.

⁹ Dirk LUYTEN & Guy VANTHEMSCHE (red.), *Het Sociaal Pact van 1944. Oorsprong, betekenis en gevolgen*, Brussel, VUBPress, 1995.

¹⁰ Jean-Marie TRIFFAUX, *Aarlen 1939-1945. De la mobilisation à la répression*, s.l., J.M. Triffaux, 1994. - Piet DE ZAEGER, *Lier, bezet en bevrijd. Een Vlaamse stad tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, Acco, 1995. - Frank SEBERECHTS, *'Rust en orde heerscht in de gemeente'. Wommelgem tijdens de Tweede Wereldoorlog (1938-1946)*, Wommelgem, Jaarboek De Krijter, 1994.

¹¹ Janet POLASKY, *Emile Vandervelde, le patron*, Bruxelles, Labor, 1995 et *The Democratic Socialism of Emile Vandervelde. Between Reform and Revolution*, Oxford, Berg, 1995.

gehalte, zowel informatief als qua gebruikte methode ¹². De auteur liet zich ondermeer inspireren door het werk van Jodelet (*Les représentations sociales*, 1991) en Moscovici (*Des représentations collectives aux représentations sociales*, 1991) om door middel van de semiologie en de politicologie op zoek te gaan naar de betekenis van de Albert-mythe. De opbouw van die mythe is blijkbaar voor een belangrijk deel het werk van de media geweest. De media zochten naar een positief imago na de «fratsen» van Leopold II. Daarna zijn de omstandigheden (de kwaliteiten van de persoon Albert, de overwinning van 1918,...) bijzonder behulpzaam geweest bij het versterken van zijn imago als de stabiliserende factor in de Belgische samenleving. Na het lezen van dit boek kan men slechts wensen dat Laurence van Ypersele, gewapend met dezelfde culturele en sociaal-psychologische vraagstelling, even nauwgezet en analytisch creatief koning Leopold III zou bestuderen.

Afsluiten willen wij met een boek «buiten categorie»: Eric Hobsbawms *Een eeuw van uitersten. De twintigste eeuw, 1914-1991* ¹³. De nestor van de Britse geschiedenis schreef dit boek omdat er volgens hem met de «implosie» van de Sovjetunie een tijdperk is afgesloten dat in 1914 begon. In een bijwijlen magistraal geïnspireerde tekst schetst Hobsbawm, specialist van de 19de eeuw zo zegt hij zelf, een totaaloverzicht van het sociaal-economische, culturele en politieke gebeuren van de bijna voorbijee eeuw. Wie zijn eigen tijdperk wil begrijpen mag dit boek niet ongelezen laten, maar ook de historicus is volgens Hobsbawm nog niet aan het einde van zijn dagtaak: «De meeste jongeren aan het einde van deze eeuw groeien op in een soort onveranderlijk heden, dat geen enkele organische relatie vertoont met de voorafgaande perioden. Daardoor zijn geschiedkundigen, die tot taak hebben vast te houden wat anderen vergeten, aan het einde van de 20e eeuw belangrijker dan ze ooit zijn geweest».

Alain Colignon - Rudi Van Doorslaer

¹² Laurence VAN YPERSELE, *Le roi Albert. Histoire d'un mythe*, Ottignies, Quorum, 1995.

¹³ Eric HOBBSAWM, *Een eeuw van uitersten. De twintigste eeuw, 1914-1991*, Utrecht, Het Spectrum, 1995. Titre original: *Age of extremes. The short twentieth century, 1914-1991*, London, Michael Joseph, 1994.

Een seminarie

Vrijdag 12 januari 1996 om 14.30 u.:

Evelyn Barish (*The Graduate School and University Center of the City University of New York*) over *Paul de Man* and «*Les Cahiers Européens*».

Dit seminarie vindt plaats in het Résidence Palace, Willemszaal (volg de pijlen), 155 Wetstraat, 1040 Brussel (Metro: Schuman - uitgang «Résidence»).

Tabel van de 539 aanwinsten van 1995

Onderwerp	Aantal	Onderwerp	Aantal
Algemene werken	123	Spaanse burgeroorlog	1
judeocide	18	communisme	1
cultuur-ideologie	17	bezetting	1
polemologie	9	racisme	1
judaïca	8	memoires	1
nationalisme	8	vrouwengeschiedenis	1
kampen	7	Frankrijk	81
arbeidersbeweging	5	cultuur	18
Europa-politiek	4	verzet	11
werkinstrumenten	4	Vichy/bezetting/kampen	10
oorlog-politiek	3	migratie	8
kerk en geloof	3	politiek	8
Koude Oorlog	3	judeocide/zigeuners/deportatie	5
filosofie en psychologie	3	communisme/trotskisme	5
historiografie	3	bevrijding	4
zigeuners	2	Algerije/dekolonisatie	3
postcommunisme	2	negationisme	3
communisme	2	biografie	2
migratie	2	arbeidersbeweging	1
oorlog-verzet	2	vrouwengeschiedenis	1
Europa-sociale geschiedenis	2	nationalisme	1
Europa-interbellum	2	judaïca	1
Europa-bevrijding	2	Duitsland	53
genocides	2	Derde Rijk-nazisme(N)/cultuur	13
Koreaanse oorlog	2	economie/heropbouw	5
racisme	1	politiek	5
fascisme	1	N/verzet	4
negationisme	1	N/wetenschap/economie	4
antisemitisme	1	N/maatschappij	4
oorlog-vrouwen	1	kerken	3
recht	1	N/sociale geschiedenis	3
economie	1	N/politiek	3
Europa-militaria	1	N/homoseksuelen	2
België	107	N/Hitler	2
militaria	18	cultuur-algemeen	2
lokale geschiedenis	13	leger	1
cultuurgeschiedenis	13	historiografie	1
politiek	7	judaïca	1
verzet	7	Nederland	31
sociale geschiedenis	7	bevrijding	5
bevrijding	6	collaboratie	4
collaboratie/epuratie	6	cultuur	4
fictie (romans, theater, etc.)	6	judeocide/kampen	4
judeocide/deportatie	5	economie	3
nationalisme (incl. Vlaamse beweging)	4	verzet	2
extreem-rechts	3	communisme	2
judaïca	2	Nederlands-Indië/Indonesië	2
arbeidersbeweging	2	kerken en katholika	2
betrekkingen met het buitenland	2	bezetting en administratie	2

Onderwerp	Aantal
vrouwengeschiedenis	1
judaïca	1
USSR en Staten die deel uitmaakten	25
politiek (incl. biografieën)	5
algemeen	4
cultuur	3
kampen	2
antisemitisme	2
nationalisme en etniciteit	2
migraties	2
inlichtingsdiensten	1
Koude Oorlog	1
sociale geschiedenis	1
economie	1
postcommunisme	1
Groot-Brittannië	21
politiek	4
inlichtingsdiensten	3
sociale geschiedenis/economie	3
oorlog (i.h.b. Anglo-Normandische eilanden)	3
arbeidersbeweging	2
militaria	2
cultuur	2
judeocide	2
Verenigde Staten	21
cultuur	5
sociale geschiedenis	5
Europa	3
migratie/etniciteit	2
nucleaire strategie	2
Vietnam	2
New Deal	1
communisme	1
Italië	10
20ste eeuw algemeen	2
arbeidersbeweging/communisme	2
politiek	2
fascisme	1
cultuur	1
sociale geschiedenis	1
vrouwengeschiedenis	1
Spanje	8
burgeroorlog	6
Franco	1
vrouwengeschiedenis	1
India en Pakistan	7
politiek	4
Ghandi	1
Koude Oorlog	1
nationalisme	1
Zuid-Oost Azië	6
politiek	3

Onderwerp	Aantal
oorlog	2
kampen	1
Polen	4
judeocide	2
bezetting	1
judaïca	1
China	3
politiek	2
Japanse bezetting	1
Japan	3
politiek	2
Hirosjima	1
Palestina-Israël	3
Tsjechoslowakije (cfr. ook Slovakije)	3
arbeidersbeweging	2
politiek	1
Albanie	2
politiek	1
verzet	1
Bosnië	2
politiek	1
etniciteit	1
Hongarije	2
Horthy	1
politiek	1
Ierland	2
De Valera	1
nationalisme	1
Turkije	2
politiek	1
Kemal Atatürk	1
Zwitserland	2
communisme	1
migratie	1
Argentinië: politiek	1
Armenië: genocide	1
Balkan: politiek	1
Belgisch Congo: economie	1
Brazilië: judaïca	1
Cuba: Castro	1
Griekenland: burgeroorlog	1
Kroatië: cultuur	1
Latijns-Amerika: politiek	1
Libië: politiek	1
Oostenrijk: exil	1
Portugal: politiek	1
Roemenië: judeocide	1
Slovakije: politiek	1
Saoedi-Arabië: interbellum	1
Taiwan: politiek	1
Vietnam: Giap	1
Zuid-Afrika: extreem-rechts	1

Fototeek

Aanwinst : De tentoonstelling «*Herbes amères*»

Zoals zovele andere organisaties wilde de UPJB (*Union des progressistes juifs de Belgique*) de vijftigste verjaardag van de overwinning op het nazisme met een tentoonstelling herdenken. Van meet af aan mikte die vereniging echter op een niet-alledaagse expositie, die bewust van de al platgetreden paden zou afwijken en waar het accent op het originele, persoonlijke dokument (brieven, foto's, dagboeken, enz.) zou worden gelegd. De oproep van de UPJB in die zin leverde tegen alle verwachtingen in een overvloed aan materiaal op. Zo werden b.v. alleen al aan foto's zo'n duizend dokumenten ingezameld. Die foto's en talrijke andere stukken van familiale oorsprong leverden stof genoeg om er, telkens onder de naam van de betrokken persoon of familie, niet minder dan 77 panelen mee te vullen. Deze quasi intimistische tentoonstelling, die de naam «*Herbes amères*» meekreeg, werd op 6 mei 1995 geopend en kende een zodanig sukses dat ze verlengd werd. In tegenstelling tot wat men van een dergelijke bonte verzameling van familiale erfstukken zou kunnen verwachten, verviel die tentoonstelling niet in partikularisme. Ze bood integendeel een unieke gelegenheid tot dialoog tussen de oudere en jongere generaties, die er niet alleen de hoofdlijnen van de recente joodse geschiedenis van wegvoering, vernietiging en van verzet, maar ook van de geschiedenis «tout court» in terugvonden.

Het Centrum sloot met de organisatoren een overeenkomst om dat uniek kapitaal aan zeldzame dokumenten te bewaren. Alle 77 panelen werden gefotografeerd en daarna uiteengenomen om elk stuk dat er op voorkwam nogmaals afzonderlijk te reproduceren. De hele tentoonstelling wordt op die manier in haar oorspronkelijke vorm in de fototeek van het Centrum bewaard, waar ze door het publiek kan worden geraadpleegd.

Tentoonstellingen

In het verlengde van de herdenking van de vijftigste verjaardag van de Bevrijding in 1994, namen tal van gemeenten en instellingen in 1995 het initiatief om de vijftigste verjaardag van het einde van de oorlog en de bevrijding van de kampen met een tentoonstelling in herinnering te brengen. Het Centrum stelde dokumentatiemateriaal ter beschikking voor exposities in Aarschot (5 mei), Asse (3-10 mei), Florennes (9-13 april), Gent (1 maart-3 september), Mechelen (21 april-8 mei), Mol (mei), Olen (juli), Ronse (8 mei), Schoten (mei), en Waver (28 april - 16 mei).

De succesvolle tentoonstelling «Schoollopen in Oorlogstijd», die in 1988 in samenwerking met de K.U.B. tot stand kwam, werd door de gemeente Brakel opnieuw gebruikt n.a.v. de Monumentendag op 10 september. Ten slotte verleende het Centrum zijn aktieve medewerking aan de grote UNESCO-tentoonstelling die van 18 tot 31 oktober 1995 in Parijs over vernield en wederopgebouwd kultureel erfgoed werd gehouden.

Frans Selleslagh

«*Memory and the Second World War in international comparative perspective*»

Colloquium van het RIOD (26-28 april 1995)

Ter gelegenheid van het oorlogseinde in Europa vijftig jaar geleden organiseerde onze Nederlandse zusterinstelling eind april te Amsterdam een driedaags colloquium m.b.t. collectief geheugen en beeldvorming over de oorlog.

Het werd voorafgegaan door een officiële viering van vijftig jaar RIOD in het Binnenhof te Den Haag in tegenwoordigheid van premier Kok. Nadat ondergetekende in naam van het Centrum deze plechtigheid bijwoonde, toog hij naar Amsterdam voor het wetenschappelijk werk.

Het kan in dit korte verslag niet de bedoeling zijn een overzicht te geven van de soms uiteenlopende, maar steeds bijzonder interessante en tot debat stimulerende bijdragen tijdens de zes sessies. Hier kunnen slechts enkele krachtlijnen gesignaleerd worden.

De bedoeling was de constructie van het collectief geheugen en de representaties van het verleden sinds 1945 in Europa, de USA en Azië comparatief te onderzoeken. Men ging ervan uit dat het collectief geheugen («*public memory*») overal een aantal identieke karakteristieken vertoont die passen in de huidige postnationale herinnering («*postnational era of memory*»). Een ander punt van vergelijking betrof specifiek geslacht en de rol daarvan

in constructie en verinnerlijking van het verleden.

Een derde thema dat comparatief onderzocht zou worden, was de herinnering aan de holocaust.

Tijdens de eerste sessie «*Theses, Debates and Perspectives*» had professor Kossmann (Universiteit Groningen) het over het algemeen kader van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Hij zag een fundamenteel onderscheid tussen de 19e en begin 20e eeuwse herinnering en die na 1945. De eerste was georiënteerd op het heden, interpreteerde en «vierde» het verleden om de toekomst vorm te geven en symboliseerde de continuïteit van de nationale geschiedenis. Integendeel is de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog een essentieel negatieve herinnering : pijn en schuld overheersen en fungeren als waarschuwing. De oorlog wordt uit de traditie geëlimineerd; het gaat om een discontinu element in de herinnering.

Kossmann sloot niet uit dat in de toekomst een reïnterpretatie in de zin van continuïteit kan gebeuren; WO II zal dan misschien gezien worden als het begin van een proces van emancipatie en economische groei.

Daarna was het de beurt aan een panel bestaande uit Wolfgang Benz, Robert Frank, Luisa Passerini, John Gillis en Antoon Van den Braembussche om hun visie te geven.

Van den Braembussche ging in op de verhouding herinnering - historisch bewustzijn. Beiden zijn sociaal bepaald, maar het ideologisch karakter van de herinnering - die de continuïteit wil vrijwaren - zorgt voor taboes en voor het verdringen van een deel van het verleden. Het is dààr dat de geschiedenis moet mediëren via het historisch bewustzijn.

Passerini wees erop dat de herinnering een kritische rol kan spelen met name t.o.v. de officiële geschiedenis zoals in de ex-oostbloklanden. Voor R. Frank is de geschiedschrijving meestal kritischer dan de herinnering in het algemeen. In tegenstelling tot na de eerste Wereldoorlog is de «nationale herinnering» nu trouwens uiteengespat.

Benz ging in op het aspect schuldgevoel en ritualisering van de collectieve herinnering. Gillis pleitte in dat verband voor een etnografie van de herinnering die vooral de populaire cultuur zou moeten onderzoeken, waar het trouwens meer gaat om spontane «*multiple remembering*» dan om «*memory*».

Bij die uiteenlopende herinneringen stipten Passerini het belang van geslacht en generatie en Frank dat van stadia in de herinnering aan. Gillis wees nog op huidige proliferatie van «*remembrance*» die hij als «*need for myth*» in onze wereld zonder zingeving omschreef.

De bijzonder interessante openingszitting bewees hoe dan ook dat begrippen als «*collective memory*», «*remembrance*», «*myth*», «*commemoration*», «*historical consciousness*» niet bij allen dezelfde lading dekten. De theoretische discussie is hier zeker niet gesloten.

Ook de volgende sessies, o.a. die over «*Memory and the Holocaust*», gaven aanleiding tot levendige discussies, beantwoordden soms niet helemaal aan de verwachtingen («*Gender and the memory of the Second World War*») maar stonden over het algemeen op bijzonder hoog niveau. In dit korte bestek kunnen daarover moeilijk meer dan algemeenheden gezegd worden; voor de geïnteresseerden worden de Acta van het druk bijgewoonde colloquium dan ook verplichte lectuur (met buiten de reeds aangehaalde sessies nog de onderwerpen «*National and Post-National Memory and WW II : Western and Eastern Europe*», «*Memory in the Pacific and WW II*» en «*National and Post-National Memory and WW II during and after decolonization : Indonesia and the Netherlands*»).

Over één ding gemengde gevoelens : in de Nederlandse hoofdstad en met een in meerderheid Nederlandstalig publiek werd tijdens de «*Conference Memory and the Second World War*» geen woord Nederlands gesproken.

Zonder Engels blijkbaar geen wetenschappelijk prestige meer.

Dirk Martin

De wereldbeurs van de geschiedenis

In Montreal had het XVIIIe Internationaal Congres der Geschiedwetenschappen plaats (27 augustus-3 september 1995)

Heeft het nog zin in deze tijd van *Fax*, *E-mail*, video-conferenties en vooral gespecialiseerde *workshops* en seminars enkele duizenden historici bijeen te brengen in een grote kermis, waarvoor het Noord-amerikaans continent terecht het woord «conventie» herinterpreteerde. Wel waren er geen majoretten noch fanfares en de recepties waren sober: de wereld van de wetenschap heeft zijn moraal en zijn conventies. Vooral historici zijn geen voor de industrie. Wat toch niet belet dat de gebeurtenis eveneens aan een markt doet denken: een aantal «zwaargewichten», namelijk Amerikaanse tijdschriften en universiteiten, komen er de populairste producten «aankopen». Dat aanbod wordt beantwoord door talrijke vragers die er een voorraad adressen komen opdoen en hopen uitverkoren te worden om te schitteren tijdens toekomstige bijeenkomsten. Sinds David Lodge behoort dat alles tot de geplogenheden.

In Montreal was de voedingsbodem uiterst rijk: tweeduizend driehonderd historici, uit 79 landen, bevolkten een honderdtal werksittingen. Met minstens één voorzitter per zitting, twee, drie zelfs vier verslaggevers, met de oprichting van een twintigtal gespecialiseerde internationale comités, konden enkele honderden vakgenoten, in verschillende mate, zich vertonen voor hun collegae en sommigen konden uit hun anonimiteit treden. Voor hen allen zal het internationaal congres zijn rol volledig vervuld hebben en, beter dan het onmiddellijk resultaat, zal het er vervolgens op aankomen de aldus veroverde bekendheid

te laten gedijen dank zij handig samengestelde curricula.

Men moet zich toch de vraag stellen of dat soort conventies en de onkosten die eraan verbonden zijn niet amtsshalve de hooggeplaatsten uitkiest, die immers over institutionele fondsen kunnen beschikken. Wedden echter dat alle technische snufjes niet zo spoedig die werkelijke pijler van het academisch samenlevingsverband zullen doen verdwijnen, al worden de werkelijke confrontaties meer en meer verplaatst naar beperktere kringen. Des te meer daar heel wat «sterren» van ons beroep, vermits ze toch niets meer te winnen hebben, zelfs niet meer komen opdagen. De Canadezen hadden drieduizend deelnemers verwacht, het tekort is dus nogal aanzienlijk.

Men moet echter toegeven dat de organisatoren gestreefd hebben naar vernieuwing, zowel naar inhoud als naar vorm. Het idee als opening een video te brengen waarin een aantal sommiteiten hun visie op de geschiedenis en op de historici brachten en die door de aanwezigen te laten bekritisieren, was een meevaller. Er kon niet vermeden worden dat coryfeeën een aantal banaliteiten verkochten, maar anderzijds kon het getuigenis gehoord worden over het gebruik van de geschiedenis door volkeren die gestreden hebben om meester te zijn over hun geschiedenis (B. Geremek). Daarnaast werd er naar gestreefd, en het lukte dikwijls, om jongeren de leiding te geven van zittingen of hen verslag te laten uitbrengen. Het nogal

omvangrijke Belgische deelnemersveld, bevatte zo, naast de professoren Kurgan, Prevenier, Stengers en Verhulst, een aantal jongeren met wie rekening moet gehouden worden en die in de toekomst zeker in ons beroep op het voorplan zullen komen ¹.

Een ander, maar niet altijd toegepast initiatief van de organisatoren was de bedoeling de eindeloze litanieën die elk debat onmogelijk maken te schrappen. In die context voelt men de generatiekloof: jongeren zijn meer voorstander van een directe aanpak en meer geneigd tot synthese. Men kon verhopend dat de ineenslorting van de «socialistische staten» ons de ideologische vertogen, vierkantig en zonder belang, zoals ze vroeger door de «délégués» ² uit het oosten gebracht werden, zou besparen. Helaas, al is er duidelijk beweging en onbetwistbaar vernieuwing, toch zijn de nieuwe ouden of de oude nieuwen nog steeds geïnstalleerd, en spreken ze, afgezien van enkele omzettingen, nog dezelfde taal.

Een laatste formele bemerking biedt de overgang naar de inhoud: de ironie heeft gewild dat uitgerekend in Québec het evenwicht tussen het Frans en het Engels, angstvallig nagestreefd door de organisatoren, de plaats heeft moeten ruimen voor de vereniging van het internationaal debat. Die evolutie lijkt des te onvermijdelijk daar ook de Franse wetenschappers meer en meer in het Engels tussen beide komen. Men moet openlijk toegeven dat het overwicht van het Engels als taal ook een weerslag heeft op de gehanteerde begrippen, zodat de Angelsaksische wetenschap zonder enige moeite

elke discussie naar zich toetrekt. Dat kwam duidelijk tot uiting in de discussies over de «Gender Studies», een van de, zeer betwiste, hoofdthema's van het Congres. De achterstand in Europa opgelopen in deze benadering, niet van de vrouwengeschiedenis, maar van de invoeging van de geslachtsdimensie in de geschiedenis, liet vrij spel aan de Amerikaanse geschiedschrijving, die zich - op een zeer strijdvaardige manier - vooral richt naar allerlei minderheden en onderhevig is aan alle modeverschijnselen, zoals «deconstructie», «post-modernisme». Uit Frankrijk, en ook uit België, komt gelukkig enige tegenwind: *Sextant* in Brussel en weldra *Clio* in Toulouse zijn de tijdschriften die op dit terrein bedrijvig willen zijn. Onderstreept mag worden dat de oorlogen - een traditioneel mannelijk terrein - een belangrijke plaats innemen in hun programmering ³.

Een ander belangrijk en brandend actueel onderwerp: Naties-Volkeren-Statens. Men moest er wel toe komen alle voorbijgestreefde analyses, zekerheden en definities te herzien. De samenloop van die vaststellingen leidde niet tot nieuwe zekerheden, maar de omvang van de nodige herzieningen zou zonder twijfel niet zo pregnant naar voor gekomen zijn in een kleinere gespreksgroep.

Tussen de zittingen door kon men de herwaardering van het politieke onderwerp bevestigd zien, maar tevens de duidelijke kloof tussen de Europese belangstelling voor «cultuur» en het duidelijk afstand nemen ervan door de Amerikanen. Een andere randbemerking: terwijl de aanwezige Chinezen vooral aan (ijdel) lobbyen deden ten voordele

¹ Ik vermeld hier hun namen niet, want ik zou er kunnen vergeten.

² Bewust gebruik ik die term, die decennia lang alle verplaatsingen van de wetenschappers uit het Oostblok dekte.

³ Françoise Thebaud, directrice van *Clio*, stelde in Montreal een historiografische balans over de vrouwen en de tweede wereldoorlog voor en besteedt een aflevering van haar tijdschrift aan de vrouwen in het verzet. De laatste aflevering van *Sextant* besteedde uitvoerig aandacht aan de eerste wereldoorlog.

van Peking als congreszetel in 2000, opent de Japanse deelname aan de zittingen over hedendaagse geschiedenis perspectieven voor een bijzonder vruchtbare samenwerking op talrijke terreinen.

Verder bleek, in dat Noordamerikaans milieu, duidelijker welke rol de Canadese en Quebecse historici bij het overbruggen tussen Europa en de Verenigde Staten kunnen spelen. We zouden ze meer aandacht moeten gunnen, gezien de rijkdom en verscheidenheid van hun tijdschriften betreffende hedendaagse geschiedenis, waarin Europese (en Franse) publicaties ruim aan bod komen.

Vooraf het *Internationaal Comité voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog* bijverde zich voor een vernieuwing van thema's en discussiewijze. Het tweespan Henri Roussio & Peter Romijn, dat enkele maanden voor het congres erin slaagde de bijdragen in een volume van 392 p. uit te geven ⁴, zag zich toch verplicht de academische en diplomatieke tradities te combineren met de wil om een echte intellectuele confrontatie aan te gaan.

Het thema «Het einde van de oorlog en de onmiddellijke gevolgen» was, zoals men het kon verwachten, een toegeving aan de traditie, die dan nog versterkt werd door de klassieke manier van auteursinterventies, alhoewel de teksten gedrukt voorlagen, waardoor weinig tijd bleef voor de gedachtenwisseling.

Het verslag «Geheugen, erfenis en gevolgen», door Prof. J. Blom (Amsterdam) gebracht op vraag van Henri Roussio, stelde een tiental

vragen, die tot een ernstige gedachtenwisseling leidden. Bij de vragen van de Oost-europese historici vooral: was het onvermijdelijk «hun» Europa aan de honger van Stalin over te leveren? Een vergelijkende bevraging over de status van de collaborateur in oorlogs België, Frankrijk en Nederland en een bespiegeling over de aard van de respectieve rechtspraak in Neurenberg en Tokio brachten ons eigenaardig genoeg terug naar het nationale niveau, met daarbij nog de eeuwige vraag van een rechtspraak door de overwinnaars.

Bijzonder opgemerkt waren drie heel preciese referaten over de buitenlandse krijgsgeschiedenissen in de sovjetecconomie en een belangwekkende tussenkomst over de persoonlijke rol van de Keizer van Japan in de oorlogvoering.

Toch kan ik me, na dit kort verslag, niet van de indruk ontdoen dat ik aanwezig was, tijdens de algemene vergadering van het Internationaal Comité, op één van die plechtigheden, waarvan het scenario onuitgesproken is. Zou het kunnen dat de geschiedenis van de tweede wereldoorlog, waarnaar in andere vergaderingen dan deze verwezen werd, beoefend wordt in dit cenakel van «oudgedienden», die elkaar, van beide zijden van het Ijzeren Gordijn, sinds lang kennen? Moet er derhalve gesproken worden van het «gewicht van het verleden», zowel naar inhoud als naar vorm, dat op een natuurlijke wijze zal opgelost worden...In ieder geval juichen wij de inspanningen van de herkozen secretaris-generaal Henri Roussio toe en steunen wij de initiatieven die hij neemt om tot een *aggiornamento* te komen in het netwerk «WWII».

José Gotovitch

⁴ 1945: *Consequences and sequels of the Second World War*, *Bulletin du Comité international d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale*, Paris, IHTP, nr. 27/28, 1995. (Het volume kan besteld worden bij het IHTP, 44 rue de l'Amiral Mouchez, F - 75014 Parijs.)

Hiroshima 50 jaar later...

De vijftigste verjaardag van de bombardementen op Hiroshima en Nagasaki heeft nogmaals de precare positie van de geschiedenis benadrukt wanneer het gaat over de interpretatie van het verleden¹. In de Verenigde Staten kreeg de controverse een geheel onverwachte dimensie, toen een historische tentoonstelling, gepland onder auspiciën van de Smithsonian Institution te Washington, na heftige debatten, werd afgevoerd (zie het interview verder). Voor de Japanse autoriteiten was de herdenking van Hiroshima en de Japanse nederlaag een gelegenheid om de verantwoordelijkheid van Japan in de oorlog te erkennen, al worden die gebeurtenissen in de schoolboeken gecensureerd. In België werd naar aanleiding van de herdenking een internationaal colloquium georganiseerd aan de universiteit van Mons. Dit colloquium - «Hiroshima sans amour» - vond plaats op 15 en 16 september jongstleden en werd voorgezeten door Pierre Piérart (universiteit van Mons) en Anne Morelli (ULB).

Het Colloquium «Hiroshima sans Amour» (15-16 september 1995)

In de historische referaten die gedurende deze twee dagen werden gehouden, werd de aandacht op de nieuwe onderzoeks- en analysepijlers gevestigd. Dr. Lanouette herinnerde er in zijn bijdrage aan dat de beslissing van president Truman enkel kan worden verklaard wanneer men met een aantal parameters rekening houdt (zie interview verder). Mevrouw Lubelski-Bernard (werkleidster aan het *Institut de Sociologie* van de ULB) heeft in haar exposé de krachtlijnen van de anti-nucleaire beweging in België sedert 1945 aangegeven. De beweging neemt na de oorlog vorm aan met de oprichting van de, communistisch gecontroleerde, *Belgische Unie voor de Verdediging van de Vrede (BUVV)*. Vanaf het begin van de jaren vijftig leidt het atoomwapenbezit van de Sovjetunie tot een wijziging in de structuur van de Belgische anti-nucleaire beweging. Zij wordt pluralistisch en beoogt een samenwerking tussen de politieke en sociale krachten. De bijdrage

van professor Laptos (Hogere Normaal-school van Krakau) handelde over de visie in de oostbloklanden op Hiroshima, waarbij hij vooral de situatie in Polen onder de aandacht bracht. In zijn exposé concentreerde hij zich op de analyse van twee belangrijke propagandavectoren: de pers en de schoolliteratuur. Professor Laptos wees op de talrijke contradicties en zelfs de verwarringen binnen de chronologische volgorde der gebeurtenissen, zowel in de pers als in de schoolboeken. Zo is voor de sovjetpers de deelname van het rode leger aan de gevechten in de Stille Oceaan de determinerende factor voor de Japanse nederlaag (terwijl het Rode Leger pas op 9 augustus, iets voor middernacht, in Mantsjoerije binnengevallen is). De agressieve politiek van de Verenigde Staten tegenover de USSR wordt eveneens geaccentueerd. Tot slot wees Professor Laptos erop, dat de Duitse kwestie als afschrikmiddel werd gebruikt ten

¹ G. ALPEROVITZ, «Hiroshima: Historian Reassess», *Foreign Policy*, Summer 1995, p. 21-34.

opzichte van de Poolse publieke opinie. Hirosjima nam in de schoolboeken een zeer bescheiden plaats in. De auteurs wilden het einde van de oorlog loskoppelen van Hirosjima en legden de gebeurtenissen uit in het voordeel van de Sovjetunie. Terzelfdertijd werden de bombardementen gereduceerd tot een onbelangrijk feit in de oorlog waarin de Verenigde Staten en Japan tegenover elkaar stonden.

«*La France face à l'hégémonie américaine (1945-1950)*», het exposé van Prof. Lacroix-Riz van de universiteit van Toulouse, behandelde de wrijvingen in de Amerikaans-Franse relaties omtrent de nucleaire raketten. In verband hiermee herinnerde zij aan het belang van de kwestie Joliot-Curie.

Prof. Mark Van den Wijngaert (KUB) sprak over de verschillende elementen in de Amerikaanse perceptie inzake de technologische voorsprong op het vlak van atoombewapening die men de Sovjetunie in de tweede helft van de jaren vijftig toeschreef. Zijn referaat onthult de mechanismen en de druk die op de Amerikaanse publieke opinie werd uitgeoefend en die tot een schromelijke overschatting van het Sovjetrussische overwicht in de ruimte hebben geleid. Dit populaire thema nam in de verkiezingsstrategie van John F. Kennedy een centrale plaats in.

De twee laatste uiteenzettingen waren gewijd aan België. Lionel Changeur, student aan de ULB (sectie journalistiek) schilderde een vrij volledig beeld van de

reacties in de pers op Hirosjima. Hij wees op de convergerende gezichtspunten van de verschillende franstalige persorganen. Volgens spreker vloeit deze convergentie vooral voort uit de moeilijkheden die de journalisten in 1945 ondervonden om buiten de traditionele circuits die onder controle stonden van de Amerikaanse militaire censuur, aan informatie te geraken.

Het referaat van Laurence Mettewie (licentiaat Germaanse Filologie aan de ULB) ging over de evocatie van Hirosjima in de Vlaamse literatuur. Zij heeft in haar bijdrage de aanwezigheid van dit thema in de verschillende artistieke vormen (literatuur, poëzie, theater en film) in Vlaanderen aangetoond. Het is bovendien frappant te constateren dat Hirosjima evenzeer in het werk van grote auteurs (Hugo Claus bijv.) als bij de minder bekende schrijvers of literaire tijdschriften met een beperkt publiek (zoals *Kruispunt*) terug te vinden is. Zoals Laurence Mettewie heeft aangetoond, kondigt de aanwezigheid van deze thematiek de fluctuaties van de anti-nucleaire beweging aan terwijl ze ze in het Vlaamse gewest ook begeleidt.

Tot besluit van het colloquium heeft een interessante confrontatie tussen het publiek en P. Lorsignol en A. Wanjberg - makers van een film in de reeks *Jours de guerre* over de rol van het Belgische uranium bij het maken van de bom - zowel de verdiensten als de beperkingen van de televisie bij het behandelen van historische informatie onderstreept.

Jean-François Crombois

Hiroshima in de Verenigde Staten: viering of herdenking ?

Het debat over het tentoonstellingsproject «Enola Gay».

Een onderhoud met William Lanouette, Amerikaans specialist inzake de problematiek van de atoomenergie.

In de VS maakten de problemen opgeworpen door het historisch tentoonstellingsproject over Hiroshima «Enola Gay» - onder auspiciën van de *Smithsonian Institution* - begin februari 1995 onverwacht veel ophef¹. Die was vooreerst te wijten aan het protest van de oud-strijdersverenigingen, afgelost door de nieuwe conservatieve meerderheid in het Congres, tegen het basisscenario voor die tentoonstelling. De samenstellers ervan, onder wie historici en experts, meenden dat het voldoende zou geweest zijn de verschillende parameters, die geleid hadden tot de beslissing van president Truman en die die beslissing kunnen verklaren, toe te lichten. De tegenstanders van de tentoonstelling begonnen dan te vrezen dat de aangegane discussie de rechtmatigheid van de morele rechtvaardiging van Hiroshima en Nagasaki in het gedrang zou brengen. Zoals de *New York Review of Books* verklaarde «stelden de

oud-strijders en hun partijgangers minder belang in de historische benadering dan in de waarborg voor een viering van een beslissing waarvan zij de onbetwistbaar gerechtigde en gegronde redenen wilden aantonen...»².

Van zijn verblijf in Mons maakten we gebruik om de Amerikaanse politoloog en journalist Dr. Lanouette³, momenteel expert inzake atoomenergie bij het VS-Congres, naar zijn commentaar te vragen over die «Enola Gay»-affaire. Dr. Lanouette wijdde ook een biografie aan de geleerde van Hongaarse afkomst Leo Szilard (1898-1964)⁴. Deze laatste, vriend en medewerker van Einstein sinds hun ontmoeting in Berlijn, ontvluchtte zoals zijn mentor het nazi-regime in 1933. Na enkele jaren verblijf in Groot-Brittannië voegde Szilard zich bij Einstein in de VS, waar hij een eerste-rangsrol vervulde in het ontstaan en de

¹ Ian DURUMA, «The War over the Bomb», in *The New York Review of Books*, September 21, 1995, p. 26-35.

² *Idem*, p. 29.

³ Hij schreef o.m. «Why We Dropped The Bomb», in *Civilization. The Magazine of the Library of Congress*, Jan.-Feb. 1995, p. 28-43 (beschikbaar in onze bibliotheek).

⁴ W. LANOUPETTE, *Genius in Shadows: A Biography of Leo Szilard, The Man Behind the Bomb*, University of Chicago Press, 1992 (spoedig beschikbaar in onze bibliotheek).

uitwerking van het «*Manhattan Project*». Dat belette hem echter niet aan het hoofd te staan van de protestbeweging der wetenschappers tegen het gebruik van de bom.

Waarover gaat nu eigenlijk het dispuut ontstaan rond het «Enola Gay»-project ? Welke lessen kan men daaruit trekken ?

Dit debat heeft de kloof blootgelegd tussen de kennis, aanwezig in de academische wereld, en de kennis waarover het grote publiek beschikt. Sinds het einde van de oorlog konden historici, op basis van archieven en interviews, de verschillende overwegingen die geleid hebben tot het gebruik van de bom onderkennen. Daar is o.m. het verschijnen in 1965 van het boek van historicus Gar Alperovitz (*Atomic Diplomacy. Potsdam and Hiroshima*, 1965 nvdr), die aantoonde op welke wijze de Sovjetunie doorwoog in Trumans beslissing. Het Amerikaanse publiek van zijn kant nam genoeg met de rechtvaardiging van de president, nl. dat de bom het leven van talrijke *G.I.*'s had gered door het einde van de vijandelikheden te bespoedigen. Het probleem is er gekomen omdat het grote publiek nooit weet kreeg van de bevindingen van het historisch onderzoek. De historici wilden van die tentoonstelling gebruik maken om hun bevindingen dan publiek te maken. Daardoor echter trokken zij de zeer comfortabele en geruststellende visie op de Amerikaanse macht, zoals die bij de publieke opinie vaststaat, in twijfel. Daarop ging het debat over in een regelrechte veldslag, waar enerzijds oudstrijders tegenover historici stonden, en anderzijds de leiding van het «*Air Museum*» botste met bepaalde Congresleden.

In dat verband had de pers, zoals steeds, meer aandacht voor de gevechten dan voor de eigenlijke historische argumenten. De historici zijn echter ook niet zonder schuld. Gedurende lange tijd hebben zij voor het merendeel op geheime stukken gewerkt om telkens weer als eerste de beschikbare documenten in te zien. Zo kwamen zij in de verleiding hun bevindingen voor eigen gebruik te houden. De pers werd buiten alle onderzoek gehouden, wat maakte dat, wanneer de historici door middel van die expositie het resultaat van hun opzoekingen wilden publiek maken, de openbare mening niet voorbereid was op die nieuwe onthullingen. Een betere samenwerking met de pers had de schok, teweegebracht door het tentoonstellingsproject over een probleem dat nog steeds gevoelig ligt en emotioneel geladen is, kunnen verzachten. Pers en historici, alhoewel zij op een verschillende manier werken, hebben toch alles te winnen bij een betere samenwerking. Die les moet zeker onthouden worden.

Szilard was de inspirator van de bekende brief die Einstein in oktober aan president Roosevelt richtte. In welke context moet dat geplaatst worden en welke waren de gevolgen ?

Einsteins brief speelt een sleutelrol in de geschiedenis van het «*Manhattan project*». Szilard en Einstein kenden elkaar zeer goed, zij hadden beiden in Berlijn gestudeerd en er samengewerkt tot zij Duitsland in 1933 verlieten. Men mag ook niet vergeten dat dankzij Einstein Szilard in de VS kon werken. Voor hem was de steun van Einstein, met diens bekendheid, zeer nuttig. Zo vroeg Szilard dan in september 1939, op de

hoogte van de stand van het onderzoek inzake uranium, Einstein te schrijven naar Leopold III, die Einstein goed kende, om hem te waarschuwen voor het belang dat uranium zou verwerven bij een Duitse invasie. Enkele brieven werden in klad opgesteld, maar uiteindelijk besloot Szilard zich rechtstreeks tot Roosevelt te wenden. Die brief van 11 oktober 1939, door Einstein ondertekend, vroeg de president de uranium-onderzoeksprogramma's in de VS aan te wakkeren, en trok diens aandacht op het bestaan van stocks in Europa (Tsjecho-Slovakije) en België (Kongolees uranium). Een raadgevend comité voor uranium werd opgericht, maar beschikte niet over voldoende mogelijkheden. Szilard, weer onder Einsteins handtekening, vroeg in een tweede brief in februari 1940 Roosevelt een nieuwe impuls te geven. Het resultaat was dat Roosevelt Szilard en Fermi een stevig budget toekende voor het verderzetten van hun onderzoek. Het comité voor het uranium was de eerste stap in de ontwikkeling die in februari 1942 leidde tot het lanceren van het «Manhattan project», o.l.v. het leger.

In 1939 en 1940 stelden de Amerikanen belang in het Kongolees uranium, maar pas in 1942 worden de eerste aankopen verricht. Waarom dat uitstel ?

Om die vraag te beantwoorden moet men met twee belangrijke elementen rekening houden. Vooreerst beschikten de kern-onderzoeksprogramma's tot in 1942 niet over voldoende financiën om grote hoeveelheden erts aan te kopen. Daarnaast was het zo dat de belangrijkste aanvoer uit Canada kwam. En, zoals Einstein het enigszins ironisch zegde, heeft men op dat terrein vooral nood aan een goed

onderhandelaar om contracten met de zakenwereld af te sluiten. Wanneer aan generaal Groves, bijgestaan door Nichols, het «Manhattan Project» toevertrouwd wordt, beschikt hij over de nodige fondsen. Groves en Nichols blijken de geschikte onderhandelaars te zijn. Vanaf dat ogenblik gaat hun belangstelling uit naar het Kongolees uranium en de *Union Minière*.

Vanaf 1939 dringt Szilard bij Roosevelt aan op de ontwikkeling van het kern-onderzoek. In 1945 verzet hij zich tegen het gebruik van de atoombom. Waarom wijzigt hij zijn houding ?

Er is geen tegenspraak. In 1939 vreest Szilard dat de Duitsers vóór de geallieerden over de atoombom zouden beschikken. In 1944 tonen rapporten vanuit het leger aan dat die mogelijkheid onwaarschijnlijk was. In de herfst van 1944 begint men, zelfs bij de wetenschappers, te beklemtonen dat de bom vooral gebruikt zal worden om indruk te maken op de Sovjetunie. Het voorjaar van 1945 kondigt de Duitse nederlaag aan. Daarmee had de wedloop tegen Duitsland zijn bestaansreden verloren, vond Szilard. Hij meende dat er in die nieuwe context nagedacht moest worden over de consequenties van de A-bom. Daarenboven wordt Szilard razend wanneer hij verneemt dat de diplomaten, die onderhandelen over het Charter van de Verenigde Naties, niet weten van het bestaan zelfs van die bom. Hij besluit dan, steeds onder Einsteins handtekening, Roosevelt een derde brief te schrijven, een waarschuwing tegen het perspectief van een bewapeningswedloop. Een maand later overlijdt Roosevelt zonder over de implicaties te hebben kunnen nadenken. Daar-

na had Szilard een vruchteloos gesprek met Byrnes. Hij klopte hier aan de verkeerde deur aan, want de staatssecretaris van Truman wou voor alles de uitbreiding van de Sovjetunie in Europa bestrijden. Uiteindelijk stuurt Szilard in juli 1945 Truman een petitie toe, ondertekend door eenenzeventig wetenschappers. Deze petitie roept de president op alle mogelijkheden te gebruiken, eventueel zelfs een demonstratie van een A-bomontploffing, om Japan tot overgave aan te sporen en de bom niet tegen Japanse doelwitten te gebruiken. Ook na de oorlog gaat Szilard verder in zijn anti-nucleair protest. In 1952 pleit hij, in een poging de kloof in de Amerikaanse politiek te dichten, voor de eenheidskandidatuur van Eisenhower, wiens tegenkanting tegen het gebruik van de bom in augustus 1945 gekend was.

Tenslotte, mag ik u vragen welke bronnen u voor uw onderzoek kon

gebruiken ? Bestaan er nog verboden terreinen ?

Voor mijn onderzoek kon ik de archieven van Szilard en Einstein, bewaard in Princeton en Washington, doornemen. Wat Szilard betreft werd het belangrijkste deel van zijn archief (brieven, memoranda, geschriften) uitgegeven door het *Massachusetts Institute of Technology*. Men vindt er o.a. verwijzingen naar België en het Kongolese uranium. Andere archieven blijven gesloten. Zo de archieven van de *FBI* die omvangrijke dossiers over Einstein en Szilard bevatten. Er zijn nog de archieven van het *Joint Committee on Atomic Energy* - opgericht na de aanvaarding van de *Mc Mahon Act* (1946 nvdr) - die, alhoewel neergelegd in de *National Archives* in Washington, voor onderzoek nog steeds gesloten blijven. En uiteraard ben ik zeer benieuwd naar wat de archieven in Moskou, en dan vooral die van de *KGB*, ons kunnen bieden.

*Interview door Jean-François Crombois
Mons, 15 september 1995*

«De Vrienden van het Centrum»

De VZW «De Vrienden van het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog» is een officieel erkende instelling, die kan genieten van giften, die vrijgesteld zijn van belasting. U kunt dus een bijdrage leveren aan de activiteit van het Centrum, en tevens iets minder belastingen betalen, door ons een gift van 1.000 F of meer over te maken. Uw giften zijn welkom op rekening 000-1491037-50, 1040 Brussel. Het jaarlijks lidgeld bedraagt 250 F.

Hiroshima in Japan:

een gecensureerde geschiedenis, een verleden dat problemen schept

Een gesprek met Prof. Ninomiya (Instituut der Menswetenschappen, Universiteit van Tokio)

De oorlogsgeschiedenis in Japan vertoont een dubbel beeld van vrijheid en censuur. Twee mededelingen tijdens het Congres van Montreal¹ in de sectie «Overheid en vrijheid van historisch onderzoek en zijn verbreidingsmiddelen» vestigden de aandacht op die unieke toestand van een door de regering uitgeoefende censuur in handboeken, terwijl het universitair onderzoek geniet van een grote vrijheid. De overheid wilde in die schoolboeken de passages over de Japanse wreedheden tijdens de oorlog schrappen, en dan vooral over de moordpartijen in China. Daarenboven moest de werkelijke aard van het militair regime tijdens het interbellum verdoezeld worden, en mocht zelfs de term «Japanse invasie» niet gebruikt worden. De historicus Ienaga Saburo protesteerde reeds geruime tijd tegen deze censuur door het Ministerie van Opvoeding. Zijn protest bracht reacties teweeg in een brede publieke opinie, wat er toe leidde dat het gerecht in 1993 deze censuur onwettelijk noemde. Dit gezegd zijnde evolueerde de visie op de oorlog in Japan sinds 1945 met de politieke en economische conjunctuur mee, en niet steeds in een goede richting.

In 1995 waren er twee belangrijke gebeurtenissen in Japan. Enerzijds erkende de Japanse premier publiekelijk de verantwoordelijkheid van Japan voor de oorlog, anderzijds werd de 50ste verjaardag van Hiroshima en Nagasaki herdacht. Hoe reageerden historici ten overstaan van die twee feiten?

Hiroshima en Nagasaki hadden een vreselijke schok veroorzaakt in Japan. Men kan gerust stellen dat de Japanners zich de slachtoffers voelden van de wreedheid van het atoomwapen. Dat gevoelen maakte elke vraagstelling naar het probleem van de verantwoordelijkheid zeer lastig. De premier erkende dit jaar publiekelijk de verantwoordelijkheid van Japan. De historici hebben terzake een niet te veronachtzamen rol gespeeld, want sinds lang had het historisch onderzoek én de oorlogsmisdaden én de verantwoordelijkheid van Japan beklemtoond. Wat ons dus betreft was de stellingname van de Eerste Minister zeer welkom.

Terug naar Hiroshima. Werd ook het gebruik van de atombom in vraag gesteld, in navolging van de Ameri-

¹ Mededelingen van de Prof. Tokushi Kasahara en Miyachi Masato. Cfr *Abstracts*, in *Actes du 18e Congrès international des Sciences historiques*, Montreal, 1995, p. 137-155.

kaanse revisionisten die de officiële rechtvaardiging betwijfelen en menen dat die bombardementen in het logisch kader van het Koude Oorlogsdenken moet geplaatst worden ?

De meerderheid van de Japanse historici deelt deze mening, d.w.z. dat het gebruik van de atoombom niet nodig was en dat de President (nvdr = van de VS) die gebruikt heeft om de Sovjetunie onder druk te zetten. Hun studies steunen op de Amerikaanse archieven. Er moet wel aan toegevoegd worden dat er nog weinig studies van Japanse historici over dat onderwerp uitgegeven werden.

Is het tenslotte niet de hele visie op het oorlogsgebeuren die problemen stelt? Hoe evolueerde die visie sinds 1945 ?

De visie op de oorlog in Japan heeft zich sinds 1945 gewijzigd. Daar is vooreerst de periode vanaf de capitulatie tot 1950. In die periode ziet men een eerste democratiseringsfase, opgelegd door de Amerikaanse bezetting. De meningen ten gevolge van de nederlaag waren in Japan verdeeld. Voor de enen was de nederlaag een opluchting. Enkelen beschouwden die zelfs als een bevrijding, het einde van de onderdrukking door het militair bewind. Bij anderen bracht de capitulatie wroeging te weeg en werd de waardenschaal in vraag gesteld. Natuurlijk werd er gecensureerd door het Amerikaans leger, openlijk anti-Amerikaanse artikels mochten niet verschijnen. Wel was men vrij te schrijven over oorlogsfeiten of het Japanse leger. Het is ten andere op dat ogenblik dat marxistische en liberale historici die van extreem-rechts - voor het merendeel tijdelijk uitgesloten uit het onderwijs - aflosten. Men mag ook niet

vergeten dat de marxistische benadering op dat ogenblik in grote mate bepalend was in geschiedenis-onderzoek en -onderwijs op universitair niveau. Vanaf de periode van de grote economische groei zag men een terugkeer van rechtse, conservatieve en zelfs extreem-rechtse intellectuelen.

Hoe zien zij de oorlog ?

Voor die historici is de oorlog in de Stille Oceaan een ontvoogdingsstrijd van de volkeren in Azië. Het is dat anti-westers gevoel, dat ook bij de politici bestaat. Dat gevoel brengt hen tot de volgende vraagstellingen: «Japan is niet de enige schuldige aan wreedheden... De westerlingen begingen er ook met hun kolonialisme en imperialisme. Japan kwam alleen maar later in de ultieme fase van het kolonialisme...». Een deel van de marxistische historici namen deze zienswijze eveneens over in naam van het anti-kolonialisme.

U legde de nadruk op de grote vrijheid waarvan het universitair onderzoek geniet ! Daarnaast is er echter de Keizer, die kan men toch niet in vraag stellen ?

Hier past wel een belangrijke verduidelijking. Wanneer ik zei dat het onderzoek vrij is, dan geldt dat zeker **niet** voor schoolboeken. In Japan was er reeds voor de oorlog een zeer sterke ideologische controle over de geschiedenis. Ik zelf leerde nog in de lagere school de officiële versie - met alle mythes en godheden - van de geschiedenis van Japan. Na de oorlog is dat verdwenen, maar de schoolboeken worden nog steeds gecontroleerd door het ministerie van Onderwijs. En sinds het einde van de oorlog, op

een korte uitzondering na, waren steeds de conservatieven aan de macht. Men kon dus niet vrijuit schrijven. Tijdens de Koude Oorlog werden in die handboeken de passages over oorlogsmisdaden geschrapt. In die periode werden tevens anti-sovjet en anti-communistische auteurs aangemoedigd. Terzelfdertijd bleven de historici echter verder publiceren. De universiteit van Tokio, waar ik in 1951 mijn studies aanving, telde voor meer dan de helft marxistische hoogleraren. Zij spraken heel duidelijk en open van aanvalsoorlog, van bezetting van China.

En de Keizer ?

Hier ook moet men twee zaken voor ogen houden. De Japanners hebben de Keizer niet geoordeeld en hij werd niet vervolgd voor zijn verantwoordelijkheid voor de oorlog. Ook de Amerikanen zagen daarvan af. Daarenboven heeft de Japanse justitie zelf de verantwoordelijken van oorlogsmisdaden niet vervolgd. Wat de Keizer betreft, hij wordt nog steeds aanbeden, zelfs nadat hij in 1946 verklaarde niet van goddelijke afkomst te zijn. De verering van de Keizer is zo verankerd in de publieke opinie dat men de Keizer niet in vraag kan stellen.

U onderstreepte de vrijheid waarvan het universitair onderzoek geniet ten aanzien van de Japanse verantwoordelijkheid tijdens de oorlog en dat terwijl de schoolboeken onder controle staan. Is de publieke opinie verdeeld over dat verleden ?

Men mag niet vergeten dat er een fundamenteel verschil is met b.v. de situatie in Duitsland. De shinto-tempel van Yaskoni

is zo gewijd aan alle tijdens de oorlog gesneuvelde soldaten, zonder enig onderscheid. Japan heeft geen epuratie gekend. De eerste minister, onmiddellijk na de oorlog, was een kader van het voorbije systeem! Oorlogsmisdadigers werden niet vervolgd. Men kan zelfs stellen dat er nooit een breuk is geweest in de publieke opinie, zoals b.v. in Frankrijk waar Vichy de bevolking verdeelde. In werkelijkheid denken velen, dat als zij bij de oorlog betrokken waren, het voor de Keizer was. Het keizersregime, zelfs in zijn huidige democratische verschijning, blijft doorwegen op de mentaliteiten.

Dus een scheiding tussen de opinie en de historici ?

In Japan werd de publieke opinie nooit geleid door de intellectuelen. Er bestonden weliswaar talrijke democratische en linkserichte tijdschriften, maar de belangstelling ervoor was zeer gering. Boeken uitgeven stelde - afgezien van enkele beperkingen - geen problemen, maar ook dat woog niet zwaar door.

Over welk historisch instrumentarium beschikt u in Japan voor het onderzoek over de oorlog ?

Er zijn talrijke bronnen beschikbaar. Er zijn geschreven getuigenissen in de vorm van gedenkschriften en herinneringen. Opvallend is wel het ontbreken van ook maar enige zelfkritiek. Zo zijn er b.v. de herinneringen geschreven door twee communistische leiders, vrijgelaten na de oorlog na achttien jaar opsluiting. Wat verdere bronnen betreft, vooral op het militaire vlak, blijft het onderzoek problematisch. Een groot

deel van de legerarchieven werden naar de Verenigde Staten overgebracht. Daarenboven werd na de capitulatie het Ministerie van Oorlog afgeschaft. Vandaar dat de navorsers naar de Verenigde Staten moeten. Dat verklaart tevens dat een hele tijd lang het historisch onderzoek steunde op documenten die in Japan bij privé-personen gebleven waren.

Wat voelt u ten overstaan van de zienswijze van het Westen of het ontbreken ervan betreffende Japan ?

Ik kan wel zeggen dat de Japanners - ook de historici - hun bedenkingen hebben bij de eisen van de Westerlingen. Heeft Frankrijk, als voorbeeld inzake kolonialisme, reeds zijn verantwoordelijkheid opgenomen t.o.v. Algerije ?

*Interview door José Gotovitch
(Montreal, 19 augustus 1995)*

De bibliotheek van wijlen Léon Papeleux

De familie van wijlen Léon Papeleux schonk het Centrum een omvangrijke boekencollectie uit zijn nalatenschap. De belangstelling van de overleden historicus ging vooral uit naar de politiek van het Vaticaan, het Spanje van Franco en de geheime diensten. De werken aan die onderwerpen gewijd verrijken in belangrijke mate onze bibliotheek en we kunnen de familie Papeleux alleen maar dankbaar zijn voor die belangrijke gift.

A.C.

SPECIAAL AANBOD !

De **BIJDRAGEN** en **CAHIERS-BIJDRAGEN** tot en met nr. 12 (1989) zijn voortaan verkrijgbaar tegen de spotprijs van 100 fr. per nummer. Bij bestelling van een pakket van vijf nummers verschenen vóór 1990 krijgt u bovendien een extra korting van 200 fr., vermits u hiervoor slechts 300 i.p.v. 500 fr. hoeft te betalen.

Het «Institut d'Histoire du Temps Présent»¹

Het *Institut d'Histoire du Temps Présent* is in 1978 opgericht door François Bédarida, als opvolger van het *Comité d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, dat in 1951 in het leven geroepen was, en waarvoor de basis al in 1944 was gelegd door de voorlopige regering van generaal de Gaulle. Onder leiding van de historicus Henri Michel, die in de jaren zestig het *Comité International d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale* oprichtte, nam het *CHDGM* een bijzondere plaats in binnen het onderzoek in Frankrijk. Het viel direct onder de eerste minister, met de bedoeling het verzamelen en ontsluiten van gegevens te vergemakkelijken, omdat de archieven over de periode 1939-1945 tot aan het eind van de jaren zeventig bijzonder moeilijk toegankelijk waren.

Een nieuw gebied voor historici

Sinds zijn oprichting heeft het *IHTP* het werk van het *CHDGM* overgenomen, verder ontwikkeld en aangevuld, waarbij de hoofdlijnen van het onderzoek aanzienlijk werden uitgebreid. In 1978 bleek namelijk dat het voortaan makkelijker was dan in de voorafgaande jaren om onderzoek te verrichten over deze periode, vooral ook omdat een nieuwe wet op de openbare archieven in 1979 het ontsluiten van gegevens daaruit liberaliseerde en vele Franse en buitenlandse

onderzoekers ertoe gestimuleerd werden onderwerpen te behandelen die men eerder soms had verwaarloosd, zoals de geschiedenis van het Vichy-regime, de collaboratie, de jodenvervolging, enzovoort.

Vanaf het begin heeft het *IHTP* dus de opdracht gehad onderzoeksprogramma's te starten die betrekking zouden hebben op de hedendaagse geschiedenis vanaf 1939. Deze taakstelling betekende op twee manieren een kentheoretische breuk in de Franse geschiedschrijving. Enerzijds kreeg hierdoor de «*histoire du temps présent*» officieel erkenning als een volwaardig onderzoeksterrein, op dezelfde manier als middeleeuwse of moderne geschiedenis (16e-18e eeuw). Dit was een kleine revolutie omdat de zeer hedendaagse geschiedenis in Frankrijk altijd een wat dubbelzinnige status had: zij werd op zijn best beschouwd als sociologie of politieke wetenschap, en op zijn slechtst als een vorm van journalistiek. Het *IHTP* heeft dit veld van de geschiedschrijving dus veel meer prestige gegeven, en bovendien ook nog een precieze definitie: uit methodologisch oogpunt, en los van wat voor ideologische overwegingen dan ook, wordt de term «*temps présent*» gebruikt voor een periode die globaal een mensenleven bestrijkt, met andere woorden een periode waarvoor de historicus over de directe

¹ Wij danken de redactie van het *Vijfde Jaarboek* van het *RIOD* en de directie van het *RIOD* voor de toelating de in 1994 gepubliceerde bijdrage van H. Rousso te hebben mogen bewerken, waarbij wij de originele versie mochten gebruiken.

getuigenissen van tijdgenoten kan beschikken. In 1993 besloeg de «*temps présent*» dus ongeveer de jaren 1930-1990, het tijdperk van de generaties die werden geboren rond de Eerste Wereldoorlog.

Anderzijds veroorzaakte het werken met een tijdsindeling die begon bij 1939 of zelfs eerder, in plaats van het hanteren van de traditionele grens van 1945, een andere breuk, die een breder intellectueel belang had. Doordat de perioden op deze manier werden ingedeeld kreeg de oorlogstijd in feite een andere geschiedkundige status, want zo ging men uit van de hypothese dat de oorlog geen eindpunt was, het eindpunt van de periode 1914-1945, maar juist een begin, het ontstaan van de periode 1939 tot heden. Deze verandering berust niet op toeval. Zij viel namelijk samen met een zeer opvallende tendens in Frankrijk, in het begin van de jaren zeventig, om de oorlog en de bezetting weer in herinnering te brengen, en zich achteraf rekenschap te geven van het morele en politieke belang van de «zwarte jaren», de geschiedenis van het hedendaagse Frankrijk.

Wat het eigenlijke onderzoek betreft, heeft de taak die het *IHTP* kreeg toegewezen het instituut verplicht het onderzoek over de periode van de Tweede Wereldoorlog voort te zetten, te ontwikkelen en uit te breiden naar recentere periodes: de regering Mendès France (1954-1955) en de geschiedenis van het mendesisme, de Algerijnse oorlog en de dekolonisatie, de geschiedenis van de economische planning van de jaren 1950-1970, de geschiedenis van de overheidsbedrijven, de geschiedenis van de steden, enzovoort.

De geschiedenis van de WOII

Wat de eigenlijke oorlog betreft is het onderzoek naar het verzet, dat in de jaren

zestig veel werd verricht, enigszins in de schaduw geraakt ten opzichte van het onderzoek over het Vichy-regime en de collaboratie. In het begin van de jaren tachtig concentreerde de aandacht zich vooral op het bestuderen van de Staat, de hoge overheidsorganen en de economie. Er werd geprobeerd de aard van het Vichy-regime precies te definiëren, te verklaren in welk opzicht het een breuk betekende met de Franse politieke tradities en hoe het ondanks alles toch ook in een ideologisch en politiek continuum geplaatst kon worden. De «**nationale revolutie**» van Pétain putte haar intellectuele inspiratie evenzeer uit de negentiende-eeuwse contrarevolutionaire ideologie als uit het fascisme, en het Vichy-regime was niet alleen het resultaat van de militaire nederlaag, maar ook van de gevolgen van de diepgaande nationale identiteitscrisis, die al in de jaren dertig zichtbaar begon te worden. Anderzijds heeft de institutionele en ideologische erfenis van het regime zich lang na 1945 nog voortgezet en is zij nog steeds springlevend in sommige margi-nale - extreem-rechtse, of conservatief rechtse - kringen.

Vanaf het midden van de jaren tachtig richtte het onderzoek zich zowel op de sociale verschijnselen, met name op de werkelijke invloed van Vichy en de collaboratie op de langere termijn-geschiedenis van het twintigste-eeuwse Frankrijk. Anderzijds onderzocht men de cultuur-geschiedenis, de geschiedenis van de publieke opinie en de beeldvorming. Men probeerde het bestuderen van de Staat enigszins te beperken om meer aandacht te kunnen besteden aan de geschiedenis «van onder af», en zelfs aan de geschiedenis van het dagelijks leven, naar het model van de «*Alltagsgeschichte*».

Verder heeft het *IHTP* vooral veel aandacht geschonken aan het bestuderen van

de herinnering aan de oorlog sinds 1945, temeer daar zowel het instituut als de onderzoekers voortdurend verzocht wordt(en) te beantwoorden aan een zich steeds ontwikkelende maatschappelijke vraag naar alles wat te maken heeft met de herinnering aan de bezettingstijd. Van de recente studies die het meest representatief zijn voor het werk van het *IHTP* met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog noemen wij: - *Jean Moulin et le Conseil national de la Résistance*, studies en interviews o.l.v. **F. Bédarida** en **J.P. Azéma**, teksten van **Daniel Cordier**, Paris, *IHTP/Editions du CNRS*, 1983, 192 p.; - *IHTP, La mémoire des Français. Quarante ans de commémorations de la Seconde Guerre mondiale*, Paris, *CNRS*, 1986, 320 p.; - *Pratiques et politique culturelles dans la France de Vichy*, *Les Cahiers de l'Institut d'histoire du temps présent*, 8, juni 1988, 261 p. (heruitgave: **Jean-Pierre Rioux** e.a., *La vie culturelle sous Vichy*, Brussel, Complexe, 1990); - *Le régime de Vichy et les Français*, handelingen van het internationale colloquium, *CNRS*, 11-13 juni 1990, Paris, Fayard/*IHTP*, 1992, 788 p. o.l.v. **F. Bédarida** en **J.P. Azéma**, m.m.v. **Denis Peschanski** en **Henry Rousso**, waarin de balans wordt opgemaakt van twintig jaar geschiedschrijving.

Tegenwoordig richt het nieuwe onderzoek over de Tweede Wereldoorlog zich in de eerste plaats op de geschiedenis van het recht, de justitie en de repressie gedurende de periode 1930-1950. Enkele voorbeelden: **B. Aubusson de Cavarlay**, **M.S. Huré**, **M.L. Pottier**, *La justice pénale en France. Résultats statistiques (1934-1954)*, in *Les Cahiers de l'IHTP*, nr. 23, april 1993, serie «Justice»; **J.C. Farcy** en **H. Rousso**, *Justice, répression et persécution en France (fin des années 1930-début des années 1950). Essai bibliographique*, in *Les Cahiers de l'IHTP*, serie

«Justice», nr. 24, juni 1993.. Het doel hierbij is kennis te verzamelen op een terrein dat door de Franse historici nog nauwelijks is ontgonnen, namelijk de juridische dimensie van de sociale verschijnselen. Dit doel ligt ook in het verlengde van het onderzoek naar de sociale en culturele geschiedenis van de oorlog waarbij men zich niet meer uitsluitend voor de bezettingsjaren (1940-1944) interesseert, maar elk nieuw onderwerp over de oorlog beziet in het grotere geheel van een periode van middellange duur die zich uitstrekt van de jaren dertig tot de jaren vijftig.

Deze doelstelling is een antwoord op de vraag die de Franse wetenschappers zich de laatste tijd hebben gesteld. Is het nog nodig de studie van de Tweede Wereldoorlog voort te zetten? Net als in andere landen, met name in Duitsland, denken veel historici dat deze geschiedenis, in tegenstelling tot de jaren zestig waarin zij op een laag pitje stond, de laatste twintig jaar van groot belang is geworden, soms ten koste van andere onderwerpen of andere perioden. Het ligt in de aard van de opdracht van het *IHTP* met deze ontwikkeling rekening te houden, en om die reden is het onderzoek naar het zeer hedendaagse - in de politieke geschiedenis, de economische geschiedenis of in de internationale betrekkingen - bezig belangrijker te worden dan het onderzoek over de oorlog zelf.

Aan de andere kant heeft het *IHTP* besloten het onderzoek naar het verzet te hernieuwen, met name in een vergelijkend perspectief. Want hoewel de geschiedschrijving van het verzet de jaren zestig domineerde, en op die manier al of niet opzettelijk bijdroeg aan de «mythe van het verzet» - Zie **H. Rousso**, *Le syndrome de Vichy de 1944 à nos jours*, 2e herziene en bijgewerkte uitgave, Paris, Le

Seuil, 1990, 414 p. (vertaling: *The Vichy Syndrome. History and Memory in France since 1944*, Cambridge, Harvard University Press, 1991) - is zij al een jaar of vijftien in onbruik geraakt. Nu zijn er sindsdien in Frankrijk - Zie hierover het werk van de voormalig secretaris van Jean Moulin, **Daniel Cordier**, *Jean Moulin, l'inconnu du Panthéon*, 3 delen, Paris, Ed. Jean-Claude Lattès, 1988-1993 - of in het buitenland, met name in de archieven van de voormalige Sovjetunie, archiefstukken ontdekt. Voortaan is het dus mogelijk een wetenschappelijke geschiedenis van het Franse verzet te schrijven die niet alleen op verklaringen van oud-verzetsstrijders is aangewezen: dit is een van de doelstellingen voor de komende jaren.

Een veelzijdige onderzoeksinstelling

De onderzoeksinstelling *IHTP* bestaat uit een klein team van een twintigtal mensen, voor de helft bestuurlijk en ondersteunend personeel, voor de helft onderzoekers, van wie het bijzondere is dat zij zich uitsluitend met onderzoek bezighouden, zoals alle afdelingen van het *Centre National de la Recherche Française (CNRS)*. Van de onderzoekers die zich met de oorlog bezighouden noemen wij, behalve **F. Bédarida**, **H. Rousso**, de directeur, die onderzoek pleegt naar de zuiveringen en de herinnering van de oorlog, **Karel Bartosek**, die zich interesseert voor de geschiedenis van centraal Europa, **Denis Peschanski**, die zich bezighoudt met het Franse communisme en met de interneringskampen onder het Vichy-regime, **Dominique Veillon**, die het dagelijks leven onder de bezetting bestudeert en **Danièle Voldman**, die onderzoek verricht naar de wederopbouw van de steden vanaf 1945.

Het *IHTP* mag zich verder verheugen in de medewerking van vele hoogleraren (Charles-Robert Ageron, Jean-Pierre Azéma, Robert Frank, Pierre Laborie, Pascal Ory, Renée Poznanski en anderen) en heeft hierdoor ook een groeiend aantal studenten in de gelederen. Het profiteert vooral van een netwerk van een honderdtal correspondenten uit heel Frankrijk, voor het merendeel leraren, die als vrijwilligers meewerken aan de collectieve enquêtes. Zo is er aandacht voor de regionale en lokale dimensie, in tegenstelling tot de centralistische, vaak erg op Parijs gerichte tendens van het Franse onderzoek. Tenslotte is het *IHTP* opgenomen in vele Europese en internationale onderzoeksnetwerken. Om er slechts twee te noemen: de vroegere directeur, **F. Bédarida**, is algemeen secretaris van het *Internationaal Comité der geschiedwetenschappen*, en **H. Rousso** is algemeen secretaris van het *Comité International d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*.

Het *IHTP* heeft een bibliotheek en een documentatiecentrum, met o.m. ± 20.000 boeken, voornamelijk over de periode 1939-1945; 1.000 titels van periodieken, waarvan het merendeel kranten en tijdschriften van de bezetting en van het verzet; 600 microfilms van archiefstukken, waaronder copieën van de Duitse archiefstukken van Alexandria (V.S.); 500 mappen met documentatie over de Vichy-propaganda en de collaboratiebewegingen, en over de problemen van de dekolonisatie; tenslotte een honderdtal kaarten met de activiteiten van het Franse verzet in de verschillende Franse departementen, vervaardigd door het vroegere *Comité d'Histoire de la Seconde Guerre Mondiale*. Sinds 1980 is een deel van de archieven met die van het *CHDGM* ondergebracht bij de *Archives Nationales* in Parijs, gevolg

van de centralisatie van de openbare archieven.

Het *IHTP* heeft een publicatiebeleid dat in drie richtingen is georiënteerd. De belangrijkste collectieve werken worden, net als de individuele publikaties van de onderzoekers, bij commerciële uitgevers uitgebracht (Gallimard, Fayard, Seuil, enzovoort). De rest wordt uitgegeven in de *Cahiers de l'IHTP*, met een frequentie van drie of vier delen per jaar: het betreft zowel documenten, hulpmiddelen voor het onderzoek (zoals bibliografieën) als volledige onderzoeken. Bij de recent verschenen documenten noemen wij: **F. Bédarida & D. Peschanski** (éd.), *Marc Bloch à Etienne Bloch. Lettres de la «Drôle de guerre»*, in aflevering 19, december 1990 (het betreft de correspondentie van de beroemde historicus Marc Bloch aan zijn zoon in 1940); **Léo Hamon & R. Poznanski**, *Avant les premières rafles. Les Juifs sous l'Occupation (Juin 1940-avril 1941)*, in aflevering 22, december 1992 (een uniek document, clandestien samengesteld in 1941 door verzetsstrijder Hamon). Voor de bibliografieën zie **J.C. Farcy & H. Rouso**, *op.cit.* Van de studies tenslotte het overzicht van 10 jaar «mondelinge geschiedenis» door het *IHTP*: **D. Voldman** (éd.), *La Bouche de la vérité ? La recherche historique et les sources orales*, in aflevering 21, november 1991. Het driemaandelijks *Bulletin de l'IHTP* geeft informatie over het eigen instituut en over het onderzoek over hedendaagse geschiedenis in binnen- en buitenland. Hierbij komt dat het *IHTP* een actieve rol heeft gespeeld bij het oprichten van het enige Franse wetenschappelijke tijdschrift dat uitsluitend aan hedendaagse geschiedenis is gewijd: *Vingtième Siècle. Revue d'Histoire*.

Ten slotte besteedt het *IHTP* een belangrijk deel van zijn tijd aan het beantwoor-

den aan de maatschappelijke vraag. Veel studies naar de oorlog of de periode daarna zijn tot stand gekomen in het kader van contracten met ministeries (van Economische Zaken, van Justitie, van Oud-Verzetsstrijders, enz.) of met verenigingen van verzetsstrijders en gedeporteerden. Het *IHTP* is historisch adviseur geweest voor vele tentoonstellingen en voor musea, zoals het *Mémorial* in Caen, dat in 1988 werd geopend, en dat een van de grote Franse musea van de Tweede Wereldoorlog is. De onderzoekers van het instituut krijgen verder voortdurend verzoeken om voor de pers of andere media vragen te beantwoorden over alle affaires - en dat zijn er vele - die te maken hebben met het Vichy-regime en de bezetting, met name vanwege processen die onlangs zijn aangespannen tegen ex-nazi's en collaborateurs (Klaus Barbie, René Bousquet, Paul Touvier en anderen).

Sinds het iets meer dan tien jaar geleden werd opgericht, heeft het *IHTP* te maken gekregen met de grote wetenschappelijke vragen die werden opgeroepen door de erfenis van de Tweede Wereldoorlog en de plaats daarvan in de hedendaagse geschiedenis. Hierdoor is het een instelling waarvan verleden, heden en toekomst waarschijnlijk veel gemeenschappelijk hebben met gelijksoortige Europese instellingen, zoals het *Ifz* in München, het *RVO* in Amsterdam, het *Istituto per il Movimento della Liberazione in Italia* in Milaan, of de nieuwe onderzoekinstellingen die op het moment worden opgericht in Rusland, in Polen, in Hongarije, in de Tsjechische Republiek, in Slowakije, enzovoort. Dat bewijst dat de hedendaagse geschiedenis tegenwoordig alleen op continentale schaal bedreven kan worden.

Henry Rouso

Praktische inlichtingen:

- ♦ **Adres:** Institut d'histoire du temps présent (CNRS), 44 rue de l'Amiral Mouchez, 75014 PARIS (France); tel.: 33-1-45 80 90 46; fax: 33-1-45 65 43 50.
- ♦ De **bibliotheek** is open elke maandag, woensdag en vrijdag, van 9.30 u. tot 17.30 u. (behalve in augustus en op feestdagen).
- ♦ Het **Bulletin de l'IHTP** (4 nummers per jaar) en de **Cahiers de l'IHTP** (3 tot 4 nummers per jaar) kosten in één *gecombineerd* jaarabonnement 110 FF, te bestellen bij het **IHTP**. Checks moeten worden uitgeschreven op: Agent Compable Secondaire, 1ère circonscription CNRS, CCP n° 9096 - 81 P PARIS.

* * *

Uitgaven

In het voorjaar 1995 verscheen er een **speciaal Hongarije-nummer** van de **Cahiers-Bijdragen** waarin de meeste referaten van het colloquium «*Twee kleine landen in de koude oorlog: België en Hongarije 1945-1956*». Het telt 126 pagina's, kost 495 fr. en kan rechtstreeks bij het Centrum besteld worden.

In de zeventiende aflevering van de **Cahiers-Bijdragen** die einde 1995 verscheen, worden volgende artikels gepubliceerd:

- Rudi Van Doorslaer, *Tussen wereldrevolutie en joodse identiteit. Joden uit België in de Spaanse burgeroorlog*;
- Etienne Verhoeyen, *François De Kinder: messenger auprès du Roi (décembre 1943-avril 1944)*;
- Gita Deneckere, *De algemene staking van 1936. Wetten en praktische bezwaren tegen een Volksfront*;
- Fabrice Schuermans, *La communauté émotionnelle des écrivains belges de langue française durant la guerre (1940-1941)*;
- Bart Crombez, *Van «Algemene SS-Vlaanderen» tot «Germaansche SS». Geschiedenis van een collaboratiebeweging*;
- Xavier Dehan, *«Jeune Europe», le salon Didier et les Editions de la Toison d'Or (1933-1945)*;
- Bibliografie 1994;
- In memoriam Alain Dantoing.

Om te bestellen: zie ingesloten folder.

ISSN 0772 - 1196